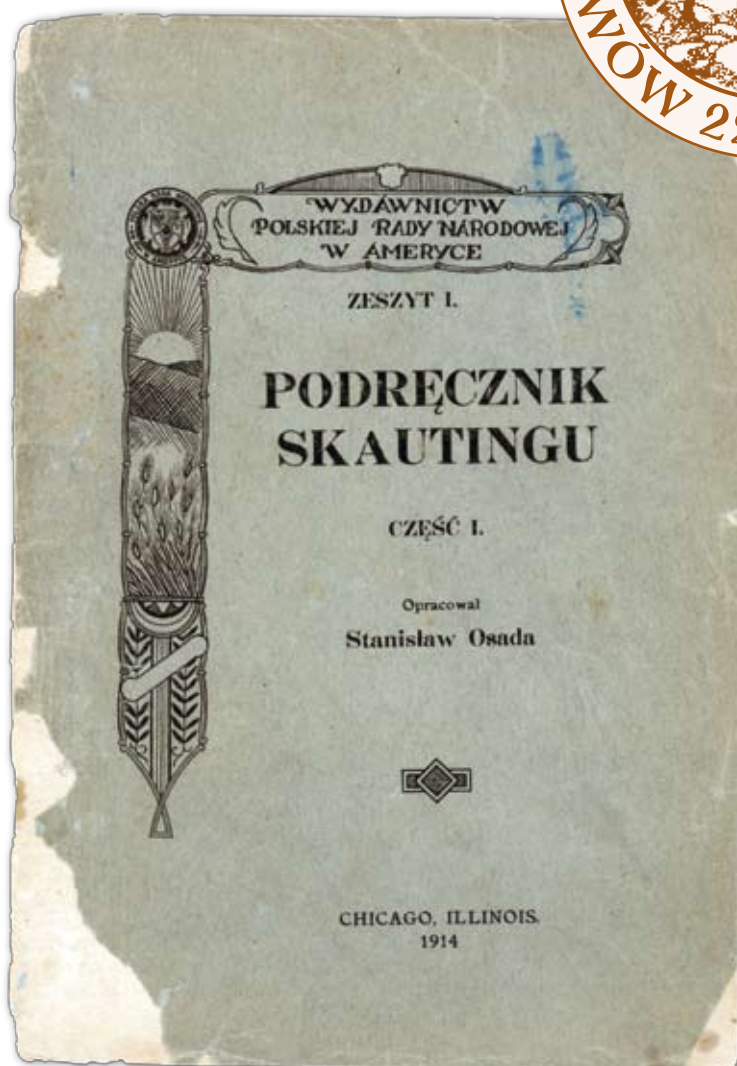

ISSN 1898-7729

SKAUT

HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE
TARNÓW, NR 2-3 [25-26], PAŹDZIERNIK 2011 r.

Podręcznik dla polskich skautów w USA, Chicago 1914 r.

LEOPOLD UNGEHEUER (1903–1941) – OSTATNIA PRÓBA WODZA – cz. II

Legitymacja studencka L. Ungeheuera

Zainteresowania techniczne skłoniły Leopolda Ungeheuera do zapisania się 2 października 1923 roku na Politechnikę Lwowską. Wstąpił na Wydział Mechaniczny, do grupy technologicznej oddziału Maszynowego. Na uczelni immatrykulował się 14 grudnia 1923 roku. Zamieszkał nieopodal lwowskiego dworca głównego, przy ul. Dekerta 17. Stopniowo poznawał miasto, nowe otoczenie i kolegów ze studiów. Początkowo skupiał się przede wszystkim na nauce. Mimo zameldowania się w lwowskim hufcu ZHP, w trakcie pierwszego roku studiów nie podjął współpracy z nowym środowiskiem harcerskim. Wykorzystywał natomiast każdą okoliczność, zwłaszcza święta, ferie zimowe i wakacje, aby w Rzeszowie spotykać się ze swymi przyjaciółmi z III Rzeszowskiej Drużyny Harcerskiej. W czasie tych spotkań planowali urządzenie letniego obozu drużyny. Mimo finansowych trudności, obóz udało się zrealizować w Sokolcu od 8 do 26 lipca 1924 roku. Na obozie L. Ungeheuer pełnił funkcję instruktora¹.

Wraz z początkiem drugiego roku akademickiego rozpoczął działalność harcerską we Lwowie. Związał się ze środowiskiem harcerskim przy IV Państwowym Gim-

nazjum im. Jana Długosza². W szkole tej uczyli znani instruktorzy harcerscy: m.in. ks. Gerard Szmyd – kapelan Lwowskiej Chorągwi ZHP³, Władysław Kucharski⁴ (uczył historii i geografii) oraz Mieczysław Świerczyński⁵, który był drużynowym VII Lwowskiej Drużyny Harcerskiej im. ks. J. Poniatowskiego, a oprócz nauki przyrodznawstwa i matematyki prowadził także hufiec szkolny przysposobienia wojskowego. Nowy instruktor bardzo szybko zaaklimatyzował się wśród młodszych druhów, organizując szereg ciekawych zajęć harcerskich i krótkich wycieczek za miasto. Na funkcję przybocznego został mianowany 17 stycznia 1925 roku. W czasie wakacji drużyna wyjechała na obóz wędrowny w Tatry⁶, jednak bez L. Ungeheuera, który od 1 lipca do 5 września 1925 roku odbywał zawodową praktykę studencką w Zakładach Mechanicznych „Kuźnica” w Rzeszowie.

Zaraz po wakacjach powrócił na uczelnię i do pracy w drużynie. Opis działalności drużyny w roku szkolnym 1925/26 przedstawiał się imponująco: *Drużyna [...] liczy 18 harcerzy z pośród młodzieży klas niższych w 2 zastępach, ktoremi kierują uczniowie kl. VI. W okresie sprawozdawczym odbyto się 140 zebrań harcerskich w świetlicy, pomieszczonej w budynku szkolnym. W porze letniej częste wycieczki, połączone z ćwiczeniami, wyrabiały w harcerzach tężyznę, spełniając tem samem*

² Szkoła mieściła się we Lwowie przy ul. Nikorowicza 2

³ Gerard Szmyd urodził się 22 października 1885 r. w Krościenku Wyżnym. Gimnazjum ukończył w Jasle, studia uniwersyteckie odbył we Lwowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w 1910 r. Był wikarym w Kałuszu i Lwowie. Obrońca Lwowa w 1918 r. Społecznik, mocno związany z harcerstwem. Reaktywował i wydawał czasopismo „Skaut”, komendant Chorągwi Lwowskiej, członek Zarządu Okręgu Lwowskiego ZHP. Proboszcz parafii pw. Św. Marii Magdaleny we Lwowie. Zmarł 11 grudnia 1938 r. Spoczywa na Cmentarzu Orłąt Lwowskich.

⁴ Władysław Kucharski, redaktor lwowskiego „Skauta”, nauczyciel.

⁵ Mieczysław Świerczyński urodził się 11 kwietnia 1899 r. w Dobromilu. Ukończył Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, następnie nauczyciel gimnazjalny. Członek I lwowskiej Drużyny Skautowej, obrońca Lwowa w 1918 r.

⁶ I. KOZIMALA, Lwowska Chorągiew Harcerzy ZHP w latach 1921–1939, Przemyśl 2007, s. 150

¹ Związek Harcerstwa Polskiego. Książka służbowa Leopolda Ungeheuera nr 43796, wydana przez Komendę Chorągwi Męskiej w Krakowie, s. 12

Na odwrocie podpis: Siódma a moja drużyna im. ks. J. Poniatowskiego. Zamazane niektóre buzie, bo się poruszali podczas ekspozycji: góra – zastępowi i sekretarz drużyny, szereg drugi od góry – to orkiestra drużyny, szereg trzeci to darmozjady, objjaki, szereg czwarty pupilki zastępowych, ostatni od góry – „patałachy”.
L. Ungeheuer (w okularach), siedzi w rzędzie pierwszym od dołu

cele pracy harcerskiej. Drużyna posiada własną bibliotekę, złożoną z 143 t. Wydatki pokrywano z miesięcznych wkładek. Stan kasy wynosi 84 zł. Dnia 9/5 złożyło 3 harcerzy tut. drużyny przyrzeczenie harcerskie. W okresie sprawozdawczym przeprowadzono 5 razy pomyślne próby na stopnie harcerskie: wywiadowcy i młodzika. Drużyną kierował prof. Świerczyński przy pomocy instruktora p. Ungeheuera Leopolda⁷. Znaczną część tych osiągnięć należy przypisać L. Ungeheuerowi, który po mianowaniu 21 kwietnia 1926 roku na drużynowego jeszcze mocniej zaangażował się w życie drużyny. Miał wówczas 23 lata, ale chcąc dać osobisty przykład młodym harcerzom, w dalszym ciągu zdobywał sprawności i stopnie harcerskie. Rozkazem z dnia 16 kwietnia 1926 roku otrzymał stopień ćwika. Swe zainteresowania techniczne rozwijał i realizował wraz z harcerzami także w zakresie fotografii i radiotechniki⁸.

W kolejnym roku studiów L. Ungeheuer pracował przy budowie nowej bursy akademickiej, tzw. II Domu Techników we Lwowie. Otrzymując skromną pomoc fi-

nansową z domu, miał znośne warunki mieszkaniowe, natomiast inni studenci: *Mieli [...] jedną chałupinę i to ciasną, półtora setki ludzi cisnęło się w niej, jak śledzie, kręgielnie i ogrodzenie zużyto dawno na opał. Reszta, 90% z górą, mieszkała, gdzie się dało, w poczekalniach dworcowych, na stołach restauracyjnych, w remizach*⁹. Swą pracę na budowie traktował bardzo poważnie, co potwierdzają liczne pieczęcie w indeksie potwierdzające czas pracy na budowie. W tym czasie odbył też praktykę wakacyjną od 5 lipca do 12 sierpnia 1926 roku w Zakładach H. Cegielskiego w Poznaniu.

Lata 1929–33 były trudnym okresem światowego kryzysu. Także w Polsce większość społeczeństwa borykała się z problemami finansowymi. Firma budowlana ojca L. Ungeheuera miała mało zleceń oraz długie przestoje w miesiącach zimowych. Uzyskiwane przychody pozwalały więc na skromne życie, a pozostałe pieniądze przeznaczane były przede wszystkim na leczenie siostry Wilhelminy. L. Ungeheuer podejmował więc dorywcze

⁹ S. WASYLEWSKI, *Lwów*, Poznań 1931, s. 169–170; Na budowie pracowało łącznie ponad 5000 studentów w 231 drużynach roboczych. Każdy student początkowo miał przepracować 60 godz., później zwiększono tę normę do 120 godz. W budynku o trzech piętrach znajdowało się 225 pokoi, w których mogło mieszkać około 1500 studentów, biblioteka, czytelnia, sala zebrań, pokój lekarski oraz warsztaty.

⁷ Sprawozdanie Dyrekcji Gimnazjum im. Jana Długosza we Lwowie za rok szkolny 1925/1926, Lwów 1926, s. 8

⁸ „Skaut. Czasopismo Polskiej Młodzieży Harcerskiej”, Lwów nr 5–6 [206–7], maj-czerwiec 1927, s. 16

Izba harcerska VII LDH (5 lutego 1928 r.)

Nóż wykonany przez L. Ungeheuera

prace, które dawały skromne zarobki. Dlatego dopiero w 1927 roku zorganizował obóz VII LDH w Kaczarnicy k. Czudca w okresie od 2 do 16 sierpnia. Na obozie pełnił funkcję komendanta i prowadził zajęcia z pionierki obozowej. Po wakacjach członkowie drużyny kontynuowali zdobywanie sprawności z różnych dziedzin. Przykład dawał drużynowy, któremu 3 października 1927 roku zaliczono 9 lat harcerskiej służby¹⁰. Okres zimy zmienił rodzaj zajęć, więcej ich odbywało się w izbie harcerskiej, a harcerze kończyli zdobywanie sprawności. Książeczki harcerskie wypełniły się potwierdzeniami ich zdobycia. Również L. Ungeheuer otrzymał 8 lutego 1928 roku potwierdzenie zdobycia sprawności: „majster do wszystkiego”, „krajoznawca”, „grajek”, „kował”, „mechanik”, „zdobnik”, „miłośnik gier” i „ślusarz”. To wtedy, wykorzystując swą studencką wiedzę z obróbki metali i manualne zdolności, wykonał własnoręcznie „finkę”.

¹⁰L. Ungeheuer wniósł odwołanie do Chorągwi ZHP we Lwowie. Pismem z 1 lutego 1928 r. komendant potwierdził czas jego służby harcerskiej od 1914 roku.

Sprawność „strzelca” potwierdził mu 15 marca 1928 roku nowy komendant lwowskiego hufca ZHP Aleksander Szczęścikiewicz. Następnego dnia, rozkazem komendanta chorągwi z 16 marca 1928 roku L. Ungeheuer otrzymał stopień Harcerza Orlego.

Studia i zdobywanie pieniędzy pochłaniały coraz więcej czasu. Aby sprostać wszystkim obowiązkom, złożył wniosek o roczny urlop instruktorski, który otrzymał 1 marca 1928 roku. Mimo, że zrezygnował z pełnienia funkcji drużynowego VII LDH, pozostał jednak nadal przybocznym drużyny¹¹.

W czerwcu 1928 roku, wraz z wykładowcami i kolegami z Wydziału Mechanicznego wyjechał do Danii i Szwecji. Wycieczka rozpoczęła się zwiedzeniem fabryki silników okrętowych H. Cegielskiego w Poznaniu. Poprzez Rugię cała grupa dotarła do Kopenhagi, a następnie odwiedzone Göteborg, Malmö, Trollhättan, Ludvika, Kristinehamn. Wszędzie tam zwiedzano zakłady

¹¹*Książka służbowa ...*, s. 14

Zdjęcie ślubne Marii Gołąb i Leopolda Ungeheuera –
był to ślub harcerski – zwraca uwagę krzyż harcerski

Obóz w Wańkowej k. Leska

przemysłowe. Wyprawa zakończyła się w Sztokholmie, gdzie zapoznawano się m.in. z technologią spalania śmieci. Po powrocie ze Szwecji L. Ungeheuer zmuszony był przerwać studia. Wyjechał ze Lwowa do rodzinnego Rzeszowa. Spotkał tam siostrę swego szkolnego przyjaciela Józefa Gołąba – Marię Gołąb, która pracując jako nauczycielka w szkole powszechnej w Brodnicy, wakacje spędzała u rodziny w Rzeszowie. Wzajemne uczucie pogłębiło się na tyle, że postanowili w następnym roku wziąć ślub.

L. Ungeheuer immatrykułował się ponownie na Politechnice Lwowskiej 13 maja 1929 roku. Dwa dni później został powtórnie mianowany drużynowym VII LDH. Od 1 lipca odbywał praktykę studencką w Warsztatach Kolejowych we Lwowie. W jej trakcie wyjechał na kilka dni do Poznania, gdzie 16 lipca 1929 roku odbyła się uroczystość ślubna Leopolda i Marii. Świadkiem był Józef Gołąb.

Z końcem sierpnia młodzi małżonkowie zamieszkali we Lwowie przy ul. Obwodowej 2. Od tego momentu rozpoczął się okres trudnej stabilizacji życiowej młodego małżeństwa. Decyzja o zamieszkaniu we Lwowie wiązała się z koniecznością znalezienia stałej pracy, o którą było wtedy niezwykle trudno. W tej sprawie zwrócił się do swych dawnych przełożonych z czasów, gdy służył w wojsku. Kierunek odbywanych studiów i posiadane umiejętności praktyczne, umożliwiły mu otrzymanie, jako cywilny pracownik, przydziału do Szefostwa Budownictwa Okręgu Korpusu Numer VI. Rozpoczął się bardzo intensywny okres życia, gdyż wiele spraw toczyło się równolegle.

Działania drużyny wciąż były bardzo intensywne programowo i organizacyjnie. Jak w minionych latach, wrażenie robiła ogromna ilość krótkich wycieczek za miasto. Obywały się także uroczystości na terenie szkoły. Jedną z nich została nawet opisana w prasie harcerskiej:

Oplatek 7-ej lwowskiej drużyny łącznie z Sodalicją Mari. Gimn. IV odbył się dnia 13 b. m. w świetlicy. Stoły, dzięki staraniom Koła Przyjaciół i Komitetu Rodzicielskiego, uginały się od smakowitych tortów, ciast, pączków, jabłek. Radości było dużo, dużo śpiewu. I szopka była artystyczna, wykonana przez dha Skurskiego i pięknie ustrojone drzewko i orkiestra mandolinowo-smyczkowa i solowe kolędowanie dha Szczęścikiewicza i z serca płynące życzenia dha prezesa, ks. dr. Szmyda. I ja tam także byłem i herbatkę piłem¹².

Zaraz po nowym roku rozpoczęły się przygotowania do letniego obozu, który odbył się w Wańkowej k. Leska (6 VII–1 VIII 1930). Harcerze mieszkali we własnoręcznie zbudowanych szałasach. Był to pomysł drużynowego, który już wtedy przemyślał o wprowadzeniu zasad puszczania w pracy harcerskiej. Ten rodzaj obozowania odbił się szerokim echem wśród braci instruktorskiej chorągwi lwowskiej.

Wraz z końcem obozu L. Ungeheuer złożył rezygnację z funkcji drużynowego gdyż otrzymał propozycję podjęcia obowiązków w Komendzie Męskiego Hufca Harcerskiego we Lwowie. Najpierw jako lustrator, a zaraz potem dodatkowo mianowany został referentem personalnym. Współpracował też z kilkoma zaprzyjaźnionymi drużynami harcerskimi. Funkcje te sprawiły, że poznał większość drużynowych i instruktorów hufca lwowskiego i dostrzegł problem braku przydziału funkcji dla części instruktorów. Dlatego zorganizował 8 maja 1931 roku zastęp instruktorski, przeorganizowany 22 maja 1931 roku – w 20 rocznicę powstania pierwszych drużyn skautowych na ziemiach polskich – w drużynę instruktorską, której został obrany drużynowym. W trakcie obchodów jubileuszowych w Brzuchowicach pod Lwowem otrzy-

¹² „Skaut. Czasopismo Młodzieży Polskiej”, Lwów nr 1 [232], styczeń 1929, s. 18

Z. H. P.
CHORĄGIEW MĘSKA
KOMENDA HUFCA
WE LWOWIE

L. P. 63

DYPLOM

KOMENDA MĘSKIEGO HUFCA HARCERSKIEGO WE LWOWIE

NADAJE NINIEJSZEM *Dubowi Podchorążym*
Leopoldowi Ungeheuerowi

Z OKAZJI 20-TU LAT ISTNIENIA I PRACY HUFCA:

„ODZNAKĘ 20-TO LECIA HARCERSTWA LWOWSKIEGO“

(ROZKAZ KOMENDY HUFCA WE LWOWIE L. *16/31* Z DNIA *20/9.1931.*
PKT. *4*.)

WE LWOWIE, DNIA *28 września* 1931.

H. Rzp. Oberc
H. RZP. TADEUSZ OBERC
SEKRETARZ HUFCA

A. Szczęściwicz
ALEKSANDER SZCZĘCİKIEWICZ
HARCISTWA, KOMENDANT HUFCA

Mgr. Muszyński
MGR. WACŁAW MUSZYŃSKI
DELEGAT HARCERSKI, PRZEWODNICZĄCY KAPITUŁY

Dyplom nadania i odznaki otrzymane przez L. Ungeheuer

mał m.in. odznakę 20-lecia Harcerstwa Lwowskiego i X-lecia XI LDH. W kolejnym roku harcerskim otrzymał odznakę Dziesięciolecia Służby Harcerskiej, został wybrany do komendy Chorągwi Harcerzy we Lwowie,

gdzie objął funkcję kierownika Wydziału Kształcenia Starszyny. Został także członkiem Zarządu Oddziału Lwowskiego ZHP.

M. Popiel

Wiesław Kukla, Marian Miszczuk

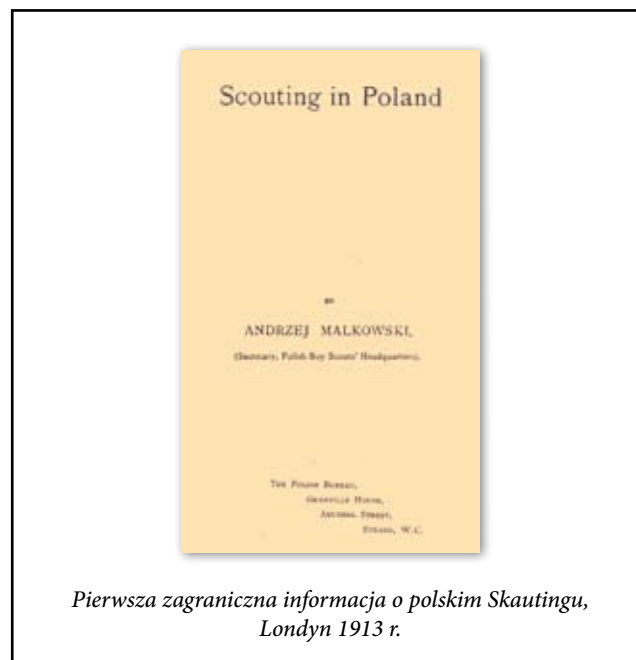
UWAGI O STANIE BADAŃ DZIEJÓW HARCERSTWA NA OBCZYŹNIE

W nawiązaniu do ważnego artykułu Adama Kiewicza omawiającego na łamach *Rocznika Historii Harcerstwa* stan badań ruchu harcerskiego w Polsce, chcielibyśmy przedstawić aktualną sytuację dokumentacji dziejów harcerstwa na obczyźnie. Zgadza się z autorem, który pisze, że co pewien czas pojawia się tęsknota za opracowaniem syntezy dziejów tego ruchu, a obecnie postulat ten zyskuje na aktualności w związku z obchodami stu-lecia jego działalności. Jednakże [...] w najbliższej przyszłości nie należy się spodziewać jego realizacji¹.

Harcerstwo to polski ruch wychowawczy wywodzący się ze skautingu stworzonego przez Roberta Baden-Powella. Przeszło ono na przestrzeni swej historii istotne zmiany ideowe, metodyczne i organizacyjne stając się oryginalnym zjawiskiem polskiej kultury narodowej. Harcerstwo to także synonim wielu organizacji, które w swej codziennej pracy używały lub używają metod harcerskich. Organizacje harcerskie działały wśród dzieci i młodzieży polskiej na ziemiach, które weszły w latach 1918–1922 w skład II Rzeczypospolitej, a po drugiej wojnie światowej na ziemiach, jakie obecnie zajmuje Państwo Polskie. Niemal od samego początku drużyny, a następnie organizacje skautowe, działały wśród ekonomicznej i politycznej emigracji polskiej oraz wśród ludności polskiej zamieszkującej tereny, które znalazły się poza granicami Rzeczypospolitej, a gdzie ludność ta była ludnością autochtoniczną – stanowiącą mniejszość narodową.

W Stanach Zjednoczonych Ameryki w 1911 roku pierwsze polskie drużyny skautowe powstały w Buffalo, NY i Hammond, IN jako autonomiczne jednostki w ramach *Boy Scouts of America*. Pierwszy oddział sokoło-skautowy powstał w 1912 roku w St. Louis, MO. W 1914 roku liczne drużyny tworzone przy Związku Sokołów Polskich w Ameryce z ośrodkiem w Pittsburgu, PA oraz oddziały skautowe organizowane z inicjatywy Polskiej Rady Narodowej w Chicago, IL. W Bra-

¹ A. KIEWICZ, *Uwagi o stanie badań dziejów harcerstwa*, [w:] *Rocznik Historii Harcerstwa 2010* (red. zbiorowa), Warszawa 2010, s. 149–157

Pierwsza zagraniczna informacja o polskim Skautingu, Londyn 1913 r.

zylijskim stanie Parana powstały w 1913 roku drużyny skautowe przy polskich szkołach.

Na terenie zaboru Austrowęgierskiego, w Polskim Gimnazjum w Orłowej na Śląsku Cieszyńskim, powstała w roku szkolnym 1912/13 drużyna skautowa im. Tadeusza Rejtana. Także utworzenie polskiego Skautingu w Czerniowcach na Bukowinie datuje się na 1912 rok. Na terenie Cesarstwa Rosyjskiego pierwszy polski zastęp skautowy powstał w Kijowie w 1912 roku, który już na przełomie 1913 i 1914 roku rozrósł się w pluton. Na terenie Prus, praca skautowa w Bochum (Westfalia) została zapoczątkowana w 1912 roku. Na przełomie 1912/13 roku zawiązała się w Berlinie drużyna skautowa spośród młodzieży akademickiej. Na Górnym Śląsku pierwsze polskie drużyny skautowe utworzono w Bytomiu w końcu 1913 roku. Z inicjatywy Zachodnioeuropejskiej Dzielnicy „Sokoła” w 1912 roku powstały pierwsze środowiska polskiego skautingu w Paryżu, Belgii i Szwajcarii.

W okresie międzywojennym Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego konsekwentnie i planowo wspierało pracę harcerską poza granicami kraju. Działalność ta była traktowana jak element jedności ruchu harcerskiego. Tak pisał o niej W. Błażejowski w swej *Historii harcerstwa polskiego* (2 wyd. 1933 i 1935) i tak traktowano tę sprawę w fundamentalnym wydawnictwie przygotowanym z okazji 25-lecia harcerstwa *Książka harcerska 1910–1935. Katalog wydawnictw harcerskich*². Tak też ujmowano działalność harcerską poza krajem w *Sprawozdaniach Naczelnej Rady Harcerskiej* (1921–38) oraz dwóch bardzo obszernych pra-

² [J. LINCEL] *Książka harcerska 1910–1935. Katalog wydawnictw harcerskich*. Warszawa Harcerskie Biuro Wydawnicze [1935]

cach źródłowych *Frontem ku zagranicy* oraz *Harcerska służba Polsce*³.

Wraz z utrwaleniem się podziału świata po II wojnie światowej nastąpiło trwałe rozdzielenie ruchu harcerskiego w kraju i poza nim. Po drugiej wojnie światowej harcerstwo poza krajem stało się jednym z filarów niepodległościowej emigracji politycznej. Z szeregów harcerskich instruktorów wywodzili się dwaj ostatni prezydenci RP na emigracji.

Postulat gromadzenia i opracowywania materiałów archiwalnych przydatnych do napisania syntezy dziejów harcerstwa na obczyźnie ma długą historię. Stefan Bogdanowicz opublikował w 1949 roku artykuł *Polityka wydawnicza*, w którym na łamach londyńskiego „Harc mistrza” postulował stworzenie *Głównego Archiwum Wydawnictw Głównej Kwatery [...] proponuję aby każda redakcja przysyłała do Londynu po 7 egz. każde pismo, również komplety swoich pism «wstecz»*⁴.

Ważną inicjatywą było powołanie na Zjeździe Skautów-Harcerczy z lat 1911–18, który odbył się w Londynie 12 października 1962 roku, Komitetu Skautów-Harcerczy z lat 1911–45. Zadaniem utworzonego zespołu było zbieranie materiałów i relacji historycznych, dotyczących historii harcerstwa w Polsce, szczególnie jego początków, celem wydania historii harcerstwa polskiego. W wydawanym piśmie „Skaut” (1962–88) ukazywały się materiały źródłowe z wszystkich okresów działalności harcerstwa. Wydano też kilka *Harcerskich Zeszytów Historycznych*⁵. Pełen tekst 28 numerów tego pisma znajduje się w jedynym jak dotychczas wirtualnym archiwum pism harcerskich prowadzonym przez Marka Popiela z Tarnowa⁶.

Ewa Gierat w 1969 roku apelowała: *Spróbujmy stworzyć archiwum harcerek. Miejsce: budujący się «Domek» Gieratów na 4-akrowej łące w Bethlehem, Conn. Opieka i praca – wędrowniczki hufca Podhale*⁷.

W latach 1973–87 Zenon Buczewski wydawał w Vancouver, BC w Kanadzie „Biuletyn Archiwum Prasy Skautowo-Harcerskiej”. Było to unikatowe w skali światowej pismo, dokumentujące dorobek wydawniczy harcerstwa w kraju i na obczyźnie. W 1980 roku pisał: *Jest dzisiaj konieczne, aby harcerskie: pisma,*

³ *Frontem ku zagranicy. Harcerska służba Polsce wśród Polaków z zagranicy i wśród organizacji skautowych świata*, Katowice „Na Tropie” 1936 oraz *Harcerska służba Polsce poza granicami kraju*, HBW „Na Tropie” Warszawa 1937

⁴ „Harc mistrz” Dwumiesięcznik Dyskusyjno Programowy, Londyn, nr 1, r. I, styczeń–luty 1949

⁵ W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Harcerska działalność wydawnicza w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii*, Warszawa 2009, s. 163

⁶ vide: *Czasopisma od 1911 roku* – <http://www.skaut.okay.pl> – 1.11.2010

⁷ „Spójnik Terenowy”, Elisabeth, NJ USA, r. XI, 1969, nr 98–99 styczeń–luty

*książki i inne druki wyjęto z pudeł i skrzyń z piwnic licznych domów polskich i rzeczy owe przekazano do zbiorów Harcerskiej Komisji Historycznej przy Naczelnictwie ZHP w Londynie*⁸.

Nowe możliwości badań i popularyzacji dziejów harcerstwa na obczyźnie powstały po odzyskaniu pełnej niepodległości Rzeczypospolitej oraz zmiany dotychczasowego stosunku ZHP działającego poza granicami Kraju do Harcerstwa w Polsce. Systematyczne badania zapoczątkowała pierwsza o tej tematyce konferencja naukowa na temat *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912–1992*, zorganizowana w maju 1992 w Rogach koło Gorzowa Wielkopolskiego przez Marka Szczerbińskiego z Zamiejscowego Wydziału Wychowania Fizycznego poznańskiej Akademii Wychowania Fizycznego w Gorzowie Wlkp. Powstał wówczas Społeczny Ośrodek Dokumentacji i Badań Dziejów Harcerstwa na Obczyźnie, który we wrześniu 1998 roku został przekształcony w Komisję do spraw Harcerstwa na Obczyźnie, jako sekcję naukową Światowej Rady Badań nad Polonią. W książce pokonferencyjnej Marek Szczerbiński i Bernard Woltmann opublikowali jedynie, jak do tej pory, obszerne krytyczne opracowanie tematu stanu badań dziejów harcerstwa na obczyźnie z zebraniem licznego piśmiennictwa⁹. Postulat końcowy wyrażony przez autorów: *Zbiorowym wysiłkiem powinna w przyszłości powstać synteza dziejów harcerstwa w kraju i na obczyźnie od zarania po czasy współczesne nadal czeka na realizację*.

W dniu 10 października 2010 roku odbył się w Akademii Polonijnej w Częstochowie kongres polonijny, zorganizowany z inicjatywy Światowego Stowarzyszenia Dziedzictwa Kulturowego Polonii. Tematem spotkania było Harcerstwo Polskie poza granicami Kraju. M.in. Marek Szczerbiński i Krzysztof Wasilewski z Gorzowa Wlkp. omówili stan badań harcerstwa poza granicami kraju¹⁰.

Opracowania historyczne

Już w 1912 roku Kazimierz Lutosławski opublikował we Fryburgu, w Szwajcarii broszurę w języku polskim *Program roczny pracy skautowej dla pierwszorocznych. Zastosowany do życia młodzieży szkolnej*. Była ona przeznaczona dla członków skautowych drużyn lwowskich, a wydrukowano ją we Fryburgu ponieważ Lutosławski tam studiował.

⁸ Z. BUCZEWSKI, *Harcerskie wydawnictwa w piwnicach*, „Biuletyn Archiwum Prasy Skautowo-Harcerskiej” r. VIII, 1980, nr 2 [22], s. 17–18

⁹ M. SZCZERBIŃSKI, B. WOLTMANN, *Stan i potrzeby badań dziejów harcerstwa na obczyźnie*, [w:] Szczerbiński M. (red.), *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992*, Gorzów Wlkp. 1992, s. 7–20

¹⁰ „Głos Akademii”, Częstochowa 2010, nr 4(57) – lipiec–grudzień, s. 16

W 1913 roku w Chicago została wydana książka *Skauting jako system wychowania młodzieży*, będącej wyborem z wydanej we Lwowie w 1911 r. pierwszej polskiej książki skautowej A. Małkowskiego. W Pittsburgu, PA, także w 1913 r., wydano *Skauting. Przewodnik ze skrótami dla użytku instruktorów skautingu w Ameryce*, dodruk w 1915 r. Stanisław Osada opublikował w 1914 r. oryginalny dwuczęściowy *Podręcznik skautingu*. Książka ta zawiera wszechstronne wskazówki dla instruktorów skautowych w USA.

Najstarszą publikacją wydaną poza ziemiami polskimi dla potrzeb propagandy polskiego skautingu w świecie jest broszura A. Małkowskiego *Scouting In Poland*¹¹. Została ona wydana w Londynie w lipcu 1913 roku w języku angielskim i rozprowadzana była wśród uczestników i gości biorących udział w III Wszechbrytyjskim Zlocie Skautów, który odbywał się w dniach 2–8 lipca 1913 w Birmingham. Zawiera ona charakterystykę rozwoju polskiego ruchu skautowego we wszystkich trzech zaborach. W broszurze opublikowano też artykuł dr. E. Dubanowicza *Some Facts About Poland*.

Największą grupę publikacji odnoszących się do tytułowego tematu stanowią prace opisujące historię harcerstwa na danym terenie, w określonym przedziale czasowym. Warto tu wskazać monografie 40-lecia działalności ZHP w Australii¹² i USA¹³, dziejów harcerstwa w Austrii¹⁴, Francji, Belgii, Holandii¹⁵, Niemczech¹⁶,

¹¹ A. MAŁKOWSKI (MAŁKOWSKI), (Secretary, Polish Boy Scouts' Headquarters), *Scouting In Poland*, Nakładem londyńskiego biura Rady Narodowej (The Polish Bureau, Granville House, Arundel Street, Strand, W. C.), London 1913, s. 12

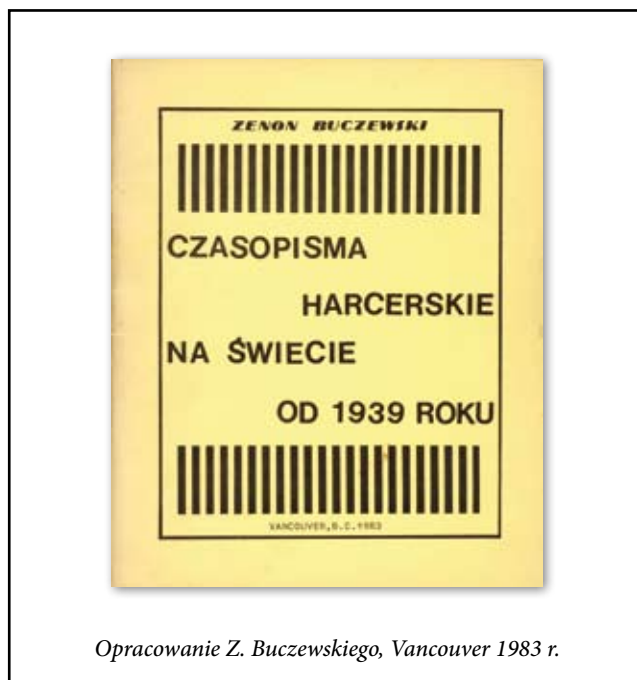
¹² H. SĘK-SĘKALSKI (red.), *40 lat ZHP w Australii 1949–1989* (Jednodniówka), Wyd. Zarząd Okręgu ZHP w Australii, Kanbera, ACT Australia 1990, s. 119

¹³ E. GIERATOWA, *Powojenna historia Harcerstwa w Stanach Zjednoczonych 1949–1989*, Nakładem Zarządu Okręgu ZHP w Stanach Zjednoczonych, Detroit, MI USA 1990, s. 288; M. MISZCZUK, *Początki harcerstwa męskiego w Detroit (1949–1956)*, „Harcerstwo” 1991, nr 10, s. 37–40.

¹⁴ Wł. S. KUCHARSKI, *Harcerstwo polskie w Austrii w latach 1915–1939*, Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia, Vol. LIV/LV, sectio F, 1999/2000, s. 329–336

¹⁵ E. KOŁODZIEJ, *Harcerstwo polskie we Francji, Belgii i Holandii w latach międzywojennych i jego miejsce w systemie oświaty polonijnej*, [w:] *Miscellanea oświaty polonijnej*, pod red. Jacka Knopka, Bydgoszcz 1999, s. 31–44

¹⁶ H. KAPISZEWSKI, *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech. Ze szczególnym uwzględnieniem lat 1933–1939*, Wydawnictwo PAX, Warszawa 1969; M. Lis, *Związek Harcerstwa Polskiego w Niemczech (1922–1939)*, Instytut Śląski, Opole 2003A. NOWAK, *Skauting – harcerstwo polskie w Berlinie 1912–1939*, Wyd. Komisja Historyczna Chorągwi Wielkopolskiej ZHP, monografie zeszyt 5, Poznań 1983; A. PONIATOWSKA, „Harcerstwo polskie w Berlinie w latach 1913–1939”, [w:] „Wychodźstwo a kraj. Studia historyczne” pod redakcją K. Groniowskiego i W. Stankiewicza, Warszawa 1981

Danii¹⁷, na terenie powojennej Europy¹⁸ oraz ZHP na Wschodzie¹⁹. Dokładnych badań doczekały się problemy kształtowania władz harcerskich w czasie wojny natomiast niewiele wiemy o tym co działo się po wojnie²⁰.

Ważną rolę w badaniu dziejów harcerstwa stanowiła zawsze prasa harcerska i zamieszczane w niej notatki kronikarskie, sprawozdania z wydarzeń i uroczystości oraz artykuły rocznicowe²¹. Doskonałym przykładem jest monograficzny numer „Na Tropie” poświęcony harcerstwu w Kanadzie od początków działalności w latach 30. ub. wieku²². Wykorzystanie materiałów prasowych jest utrud-

¹⁷ E. OLSZEWSKI, *Emigracja polska w Danii 1893–1993*, Wydawnictwo Instytutu Studiów Politycznych PAN w Warszawie, Warszawa-Lublin 1993, s. 184–193, 290–305, 407–408 [informacje o harcerstwie w Danii od 1926 do 1991]

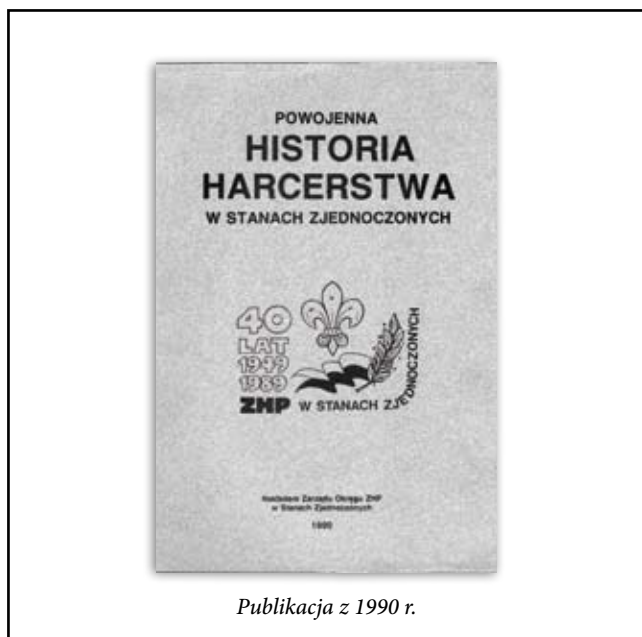
¹⁸ L. KLISZEWICZ, *Harcerstwo w Europie 1945–1985. Materiały historyczne*, Wyd. Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1992, s. 81

¹⁹ L. KLISZEWICZ, *Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie 1940–1948*, Wyd. Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1992, s. 117

²⁰ J. WITTING, *Komitet Naczelny ZHP na czas wojny (1939–1946)*, [w:] M. SZCZERBIŃSKI (red.), *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992*, Materiały z konferencji naukowej odbytej w dnia 29–30 maja 1992r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp., Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Sekcja Historii w Gorzowie Wlkp., Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” w Warszawie, Gorzów Wlkp. 1992], s. 199–212; M. MISZCZUK, *U źródeł powstania ZHP poza granicami kraju*, *Rocznik Historii Harcerstwa*, t. 5, Warszawa 2009, s. 63–83

²¹ Por. ilość materiałów prasowych wykorzystanych w pracy R. K. DASZKIEWICZ, *Harcerstwo Polskie poza granicami kraju od zarania do 1930 roku w relacjach i dokumentach*, Wyd. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1983

²² „Na Tropie. Miesięcznik Młodzieży Harcerskiej” R. XVII:1964, nr 5/67 – maj-czerwiec-lipiec

Publikacja z 1990 r.

nione ze względu na bardzo zły stan zachowania prasy harcerskiej. Warto podkreślić, iż nawet współcześnie wydawana prasa nie jest przesyłana do ksiąźnicy narodowej i to pomimo wielokrotnych apeli i publikacji.

Chlubnym wyjątkiem popularyzowania zawartości prasy harcerskiej jest spis treści 86 numerów pisma „Znicz/Wiadomości harcerskie” wydawanego w USA w latach 1986–2006. Jest on dostępny na stronie internetowej Language Bridges²³.

Pomimo znacznej ilości materiałów publikowanych, harcerstwo działające poza Polską nie doczekało się pełnego syntetycznego opracowania swej historii. Wydany w 2006 roku zarys problematyki²⁴ stanowi pierwszą próbę popularno-naukowego przedstawienia tytułowego tematu i jak dotychczas jedyną.

Opracowania socjologiczne

W piśmiennictwie harcerskim dotyczącym pracy na obczyźnie brak publikacji socjologicznych. Wydaje się, że amatorzy nie potrafili docenić wagi tej tematyki, natomiast profesjonaliści nie byli tym zainteresowani. Dopiero w ostatnich latach odnotowano dwie publikacje socjologiczne dotyczące harcerstwa na Litwie²⁵ i na Ukrainie²⁶.

²³ <http://www.languagebridges.com/indeksznicza.pdf> – 01.11.2010

²⁴ W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912–2006. Zarys problematyki*. TOMIKO, Warszawa 2006, s. 139

²⁵ A. OBOLEWICZ, *Całym życiem pełnić służbę... Związek Harcerstwa Polskiego na Litwie w opinii jego działaczy i liderów*. Wyd. Scripta manent, Wilno 2008, s. 115

²⁶ M. KAWALEC, *Wpływ działania drużyn harcerskich na tożsamość narodową ich członków – na przykładzie drużyn obwodu lwowskiego Harcerstwa Polskiego na Ukrainie*. Uniwersytet Rzeszowski Wydział Socjologiczno-Historyczny Instytut Socjologii. Praca magisterska napisana pod kierunkiem Prof. dr. hab. Marianna Malikowskiego. Rzeszów 2005, s. 115. [wydruk komputerowy niepublikowany w posiadaniu W. Kukli]

Biografie

Materiały i notki biograficzne spotykamy we wszystkich pismach harcerskich wydawanych na obczyźnie, głównie jako wspomnienia lub nekrologi po odejściu „na wieczną wartę”.

Główna Kwatera Harcerów w Londynie wydała w latach 1981 i 1983 dwuczęściowe opracowanie biograficzne *Nasze instruktorki*²⁷.

Liczne biogramy osób działających w USA znajdujemy w monografii Ewy Gieratowej²⁸. Ponad 170 życiorysów instruktorów, którzy tworzyli harcerstwo pracujące poza krajem w czasie wojny i po wojnie opublikował Bogdan Szwagrak²⁹.

W okresie przygotowań do jubileuszu 100-lecia harcerstwa w piśmie internetowym „100 LAT” (numery 5, 6, 7 i 8 – lata 2009/10) umieszczono kilkadziesiąt biogramów instruktorek i instruktorów, głównie działających poza krajem.

W dwóch tomach *Harcerskiego Słownika Biograficznego* pod redakcją Janusza Wojtyczy opublikowano obszernie biogramy M. Grażyńskiego, H. Kapiszewskiego, A. Małkowskiego, O. Małkowskiej, B. Olizara, K. Sabbata, H. Sledziewskiej, W. Śledziewskiego, W. Śliwińskiego³⁰. Tom trzeci, gotowy do druku, a zawierający kolejne biogramy instruktorów aktywnych poza krajem nie doczekał się publikacji.

W piśmie internetowym „Skaut” opublikowano obszernie, dobrze udokumentowane biografie wybitnych instruktorów działających na obczyźnie: Zygmunta Lechosława Szadkowskiego (autor Marek Popiel)³¹, Wacława Waleriana Blicharskiego (autor M. Popiel)³² oraz

²⁷ *Nasze Instruktorki*. Opracowanie zbiorowe. Biogramy: Olga Małkowska, Jadwiga Falkowska, Maria Wocalewska, dr Ewa Grodecka, Jadwiga Zwolakowska, Maria Krynicka, Maria Czesnak Uklejska, Janina Tworkowska-Szymańska, Antonina Świdzińska, Maria Jadwiga Walciszewska. Wyd. ZHP Główna Kwatera Harcerów, Londyn 1981, Biblioteczka Archiwum GKH nr 1; *Nasze Instruktorki*. Cz. II. Biogramy: Helena Eckstein, dr Mękarska Józefa, Stanisława Sanojćówna, Helena Grażyńska, Irena Mydlarzowa, Henryka Braunowa. Wyd. ZHP Główna Kwatera Harcerów, Londyn 1983, Wydanie I, Przedruki z „Węzełka”, Ksero, Biblioteczka Archiwum GKH nr 2

²⁸ E. GIERATOWA, *Powojenna historia Harcerstwa w Stanach Zjednoczonych 1949–1989*. Detroit USA 1990, s. 288

²⁹ B. SZWAGRZAK, *Przemijamy i trwamy. Sto lat w służbie harcerskiej – wspomnienia i sylwetki zmarłych instruktorów działających poza Krajem*. Londyn 2009

³⁰ *Harcerski Słownik Biograficzny*, red. J. WOJTYCZA, Wyd. Muzeum Harcerstwa, Marron Edition, Warszawa tom I, 2006, tom II 2008

³¹ M. POPIEL, *Hm. pptk. Zygmunt Lechosław Szadkowski*, „Skaut. Harcerskie Pismo Odrodzone – w Internecie”, Tarnów 2005, nr 3 [10], s. 3–7

³² M. POPIEL, *Hm. Wacław Walerian Blicharski (1912–1972)*, „Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne”, Tarnów 2008, nr 1 [13], s. 2–8 cz. I.; tamże, cz. II, nr 2 [14], s. 2–8

Ignacego Płonki (autor Marian Miszczuk)³³. W „Niepodległości” opublikowano bogato udokumentowany materiał poświęcony działalności Michała Grażyńskiego na emigracji wojennej we Francji³⁴.

Kilka biogramów przewodniczących ZHP opublikowano w opracowaniu *W harcerskiej służbie. ZHP na Obczyźnie 1946–1996*³⁵.

W kraju ukazało się kilka ważnych biogramów np. Bronisława Mariana Pancewicza³⁶

Bibliografie

W książce Piaseckiego i Schreibera *Harce młodzieży polskiej* – z 1920 roku, w rozdziale *Polskie piśmiennictwo harcowe* omówione są wszechstronnie wówczas istniejące publikacje, głównie opublikowane w kraju. Jednakże już tutaj omówiono 12 publikacji wydanych w Kijowie w latach 1916–19 oraz jedną z USA – Stanisława Osady *Skauting (Podręcznik skautingu)* – Chicago 1914³⁷. Warto zauważyć, że materiału dostarczył w znacznej części A[dam] Ciołkosz z Tarnowa³⁸.

Bibliografię harcerską opracowaną przez Władysława Wenzela wydano w Londynie w 1943 roku³⁹. Autor pisał: *Bibliografia harcerska jest bardzo liczna, bo obejmująca około 800 różnych prac drukowanych a dotyczących bezpośrednio lub pośrednio pracy harcerskiej... Poznanie choćby w krótkim zarysie – biegu i rozwoju myśli harcerskiej na tle całokształtu pracy harcerskiej, uważam za podstawę w kształceniu nowych wychowawców młodzieży – instruktorów harcerskich*. Praca zawiera obszerny wybór książek wydanych w Polsce do 1939 roku oraz jest pierwszą publikacją dotyczącą harcerskiej akcji wydawniczej poza granicami Kraju po 1939 roku. Informacje dotyczą wydawnictw Biblioteczki Harcerskiej powielanych (5 pozycji), drukowanych (6 pozycji), wydawnictw na Bliskim Wschodzie (3 pozycje) oraz w Palestynie (szereg drobnych opowieści i przedruków). Są też informacje dotyczące czasopism:

³³ M. MISZCZUK, *Ignac – Harcmistrz Ignacy Płonka (1904–2000)*, „Skaut. Harcerskie Pismo Historyczne”, Tarnów 2010, nr 2 [22], s. 2–11 cz. I.; tamże, cz. II, nr 3 [23], s. 2–7

³⁴ M. MISZCZUK, *Michał Grażyński na emigracji we Francji (październik 1939 – czerwiec 1940)*, „Niepodległość” 2010, t. LIX, s. 74–106

³⁵ J. L. ENGLERT, J. WITTING, *W harcerskiej służbie. ZHP na Obczyźnie 1946–1996*, Londyn 1997

³⁶ M. MISZCZUK, *Bronisław Marian Pancewicz „Samotny Wilk”*, „Harcerstwo” 1991, nr 4/5, s. 47–52

³⁷ E. PIASECKI, M. SCHREIBER, *Harce młodzieży polskiej*, Wyd. Tow. Naucz. Szk. Wyż., wyd. III. Lwów 1920

³⁸ Zob. M. MISZCZUK, *Bibliografia harcerskich bibliografii za lata 1913–1978*, „Harcerstwo” 1979 nr 6, s. 12–17; M. MISZCZUK, *Harcerskie bibliografie 1913–1978*, „Harcerstwo” 1979 nr 5, s. 19–24

³⁹ W. W. [Władysław WENZEL pseud.], *Bibliografia harcerska*, Nakładem Naczelnego Komitetu Z.H.P., Londyn 1943. Biblioteczka Harcerska nr 5, s. 12

„Słowo i Czyn” – miesięcznik 1. Lond[ynskiej]. Druż[ynny]. Harc[erskiej].; „Wytrwamy” – Palestyna; „Skaut” przed tym „Wytrwamy” – Bliski Wschód; „Ognisko Harcerskie” – wydawnictwo Naczelnego Komitetu (pod zmiennymi tytułami od sierpnia 1943 r.), Londyn; „Nasze Pisemko” – tygodnik dla dzieci i młodzieży Londyn; „Głos Harcerzy” – miesięcznik (Tengeru, Tanganika Afryka – od lutego 1943 r.).

W maju 1945 roku opublikowano spis 30 pozycji powielanych publikacji Biblioteczki Harcerskiej oraz 7 pozycji drukowanych⁴⁰.

Pionierskie opracowania bibliograficzne prasy harcerskiej wydawanej poza krajem od września 1939 roku zawdzięczamy dwom wybitnym działaczom harcerskim – Kazimierzowi Obtulowiczowi (Anglia) oraz Zenonowi Buczewskiemu (Kanada). Prace swe wydali nakładem własnym, w niewielkim nakładzie i nie zostały one upowszechnione drogą organizacyjną. Władze harcerskie poza krajem nie przywiązywały dostatecznej uwagi do zebrania w polskich bibliotekach dorobku wydawniczego harcerstwa. Ta sytuacja nie uległa niestety poprawie i niezwykle utrudnia, a często uniemożliwia prace badawcze i popularyzatorskie.

Zestawione przez K. Obtulowicza w Londynie *Provizorium Bibliografii Czasopism wydawanych przez harcerzy/ki/ na obczyźnie*⁴¹ mieści się na dwóch zaledwie stronach maszynopisu. Zawiera 96 tytułów czasopism ze szczątkowymi informacjami bibliograficznymi. Było to jednak pierwsze opracowanie gromadzące do tej pory rozproszone informacje.

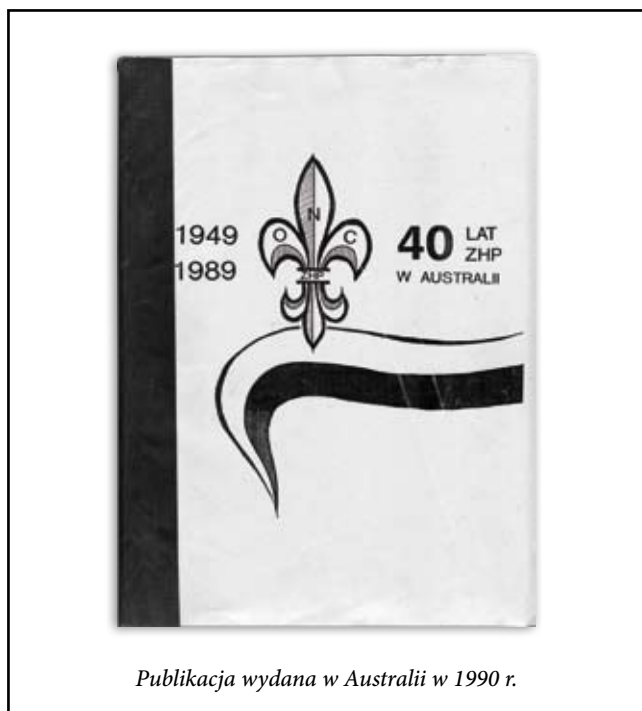
Opracowana i wydana nakładem własnym przez Z. Buczewskiego w Kanadzie bezcenna publikacja *Czasopisma harcerskie na świecie od 1939 roku*⁴² rejestruje 173 tytuły czasopism opatrzone obszernymi informacjami bibliograficznymi. Ponadto w osobnych rozdziałach zostały uwzględnione: jednodniówki (41 pozycji), zloty i obozy (29), odezwy, ulotki, programy (53), kalendarze (9), wydawnictwa różne (4). Zdeponowane w 1987 w Archiwum Harcerskim w Kanadzie (w Barry’s Bay i Toronto) zbiory Buczewskiego, obejmujące ponad 1000 tytułów pism skautowych i harcerskich, książek, m.in. oryginały najważniejszych publikacji Andrzeja Małkowskiego sięgające 1911 roku, do tej pory nie zostały odnalezione.

⁴⁰ „Wiadomości Organizacyjne L. 3” Londyn – 15 maja 1945, Związek Harcerstwa Polskiego Komitet Naczelny Na Czas Wojny, s. 11–12

⁴¹ K. OBTUŁOWICZ, *Provizorium Bibliografii Czasopism wydawanych przez harcerzy/ki/ na obczyźnie*, Londyn, Anglia luty 1969, mps – s. 2. Kopia mps. w posiadaniu W. Kukli

⁴² Z. BUCZEWSKI, *Czasopisma harcerskie na świecie od 1939 roku*, Wyd. I. Nakładem Autora, Vancouver BC, Kanada 1983. S.40; Wyd. II poprawione i uzupełnione, Nakładem Autora, Vancouver BC, Kanada 1986, s. 92

Fundamentalna dla czasopiśmiennictwa polskiego wydawanego na emigracji pięciotomowa *Bibliografia czasopism polskich wydawanych poza Krajem od września 1939 roku* Jana Kowalika⁴³ zawiera także istotne dla naszego tematu materiały. Ważna dla dalszych opracowań informacja: materialna spuścizna po Janie Kowaliku znajduje się w Bibliotece Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu.

Trzy tomy *Bibliografii harcerskiej* autorstwa Władysława Błażejewskiego obejmują głównie wydawnictwa zwarte (książki) – chronologicznie lata 1911–81, a geograficznie cały świat. Spójrzmy na harcerstwo poza krajem. Znajdujemy tu prace wydane zarówno w początkach ruchu harcerskiego we Lwowie, ale i Fryburgu, czy w Chicago, książki wydane w czasie I wojny w Kijowie, szereg publikacji Andrzeja Małkowskiego w Pittsburgu, PA i wydawnictwa harcerskie na Syberii. Możemy śledzić wspaniały rozwój wydawnictwa harcerskich w okresie międzywojennym nie tylko w Polsce, ale i wśród Polaków w Niemczech i na emigracji USA. Potem przychodzi tragedia wojenna i pojawiają się książki publikowane w Anglii, Jerozolimie, Valivade i wielu innych egzotycznych miejscach.

Po raz pierwszy, wykaz tytułów prasy harcerskiej ukazujących się od 1911 roku, zarówno w kraju jak i na obczyźnie, zestawionych łącznie, opracował Marian Mischczuk w haśle *Prasa harcerska* zamieszczono-

⁴³J. KOWALIK, *Bibliografia czasopism polskich wydanych poza granicami Kraju od września 1939 roku*, Wyd. KUL, Lublin 1976, t. I, II, III, IV oraz 1988, t. V

nym w *Leksykonie harcerstwa* pod redakcją Olgierda Fietkiewicza⁴⁴.

Wybór wydawnictw Harcerskiej Komisji Historycznej, Głównych Kwater Harcerzy i Harcerzek oraz Chorągwi Harcerzek w Stanach Zjednoczonych opublikowano w jubileuszowym albumie *W harcerskiej służbie 1946–1996*⁴⁵.

Władysława Seweryn-Spławska omówiła w 1998 harcerską działalność wydawniczą poza krajem po II wojnie światowej⁴⁶.

W 2003 roku podejmowano w Gorzowie Wielkopolskim próbę organizacji konferencji naukowej na temat prasy harcerskiej. Niestety, z przyczyn finansowych, konferencja ta nie odbyła się, natomiast udało się opublikować wszystkie zgromadzone na tę konferencję teksty⁴⁷. Jest to pierwsza wydana w Polsce książka obszernie omawiająca ten temat.

Wieloletnie badania dziejów harcerstwa na obczyźnie a w szczególności harcerskiego ruchu wydawniczego poza Polską prowadzone przez Mariana Mischczuka z Warszawy i Wiesława Kukłę z Poznania zostały przedstawione w serii wydawniczej *Dzieje harcerskich wydawnictw polonijnych i emigracyjnych* warszawskiego Wydawnictwa TOMIKO. Dotychczas ukazały się dwie bibliografie generalne: czasopism⁴⁸ i druków zwartych⁴⁹. Bibliografia rejestrująca czasopisma harcerskie wydane poza granicami kraju w języku polskim i językach obcych w latach 1914–2001, zawiera opisy 309 pism harcerskich. Pojęcie czasopiśmiennictwa zostało rozszerzone o regularnie wydawane akty normatywne (rozkazy, pisma okólnie, okólniki itp.). Natomiast bibliografia rejestrująca wszystkie publikacje harcerskie (poza prasą) wydane w języku polskim i językach obcych poza granicami kraju w okresie od

⁴⁴*Prasa harcerska*, [w:] O. FIETKIEWICZ (red.), *Leksykon harcerstwa*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1988, s. 363–372

⁴⁵J. L. ENGLERT, J. WITTING, *W harcerskiej służbie ZHP na obczyźnie 1946–1996*, Wyd. Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego Poza Granicami Kraju, Londyn 1997, s. 342–343

⁴⁶WŁ. SEWERYN-SPŁAWSKA, *Harcerska działalność wydawnicza poza Krajem po drugiej wojnie światowej – część I i część II*, „Ognisko Harcerskie” r. 34, 1998, nr 1, s. 20–27; r. 34, 1998, nr 2, s. 26–34

⁴⁷W. KUKLA, M. SZCZERBIŃSKI (red.), *Z dziejów prasy harcerskiej i kraju i na obczyźnie*, Wyd. Zamiejskowy Wydział Kultury Fizycznej poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp., 2003, s. 407

⁴⁸M. MISZCZUK, *Bibliografia emigracyjnej i polonijnej prasy harcerskiej 1914–2001*, TOMIKO, Warszawa 2002

⁴⁹W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Bibliografia harcerskich emigracyjnych i polonijnych druków zwartych, jednodniówek, kalendarzy i miscellanea wydanych w latach 1912–2004*, TOMIKO, Warszawa 2006

1912 do 2004 zawiera 599 not bibliograficznych. Publikacja zawiera obszerne streszczenie w języku angielskim. Trzeba zwrócić uwagę, że dotychczas nie było żadnej bibliografii harcerskich druków zwartych wydawanych poza krajem. Jest oczywiste, że obydwie bibliografie generalne stanowią podstawę do dalszych badań.

W ramach omawianej serii wydawniczej ukazały się opracowania monograficzne o charakterze popularno-naukowym: materiały i źródła do badań prasy harcerskiej na obczyźnie⁵⁰ oraz omówienie współcześnie wydawanej prasy harcerskiej poza krajem⁵¹.

Podjęto także próbę ukazania harcerskiego ruchu wydawniczego w połączeniu z zarysem dziejów harcerstwa. Tom pierwszy obejmuje cztery kraje z anglosaskiej sfery kulturowej⁵². W tej pracy autorzy opublikowali szczegółową bibliografię tytułowego tematu. Zainteresowany czytelnik znajdzie tam ponad 160 pozycji z podziałem na tereny działania. Książka zawiera równoległe pełne teksty w językach angielskim i polskim. Przyjęto założenie, że umożliwi to dotarcie do wielu instruktorów, dla których czytanie w języku polskim jest trudnym wyzwaniem a także ułatwi prezentowanie tego tematu w światowym obiegu bibliograficznym.

Z zakresu bibliografii szczegółowej ukazało się opracowanie monograficzne dotyczące prasy dla dzieci i młodzieży wydawanej w Wielkiej Brytanii w latach 1941–48⁵³. Ponadto na stronie internetowej „Skaut – Czasopisma skautowe i harcerskie”⁵⁴ znajdują się opisy bibliograficzne 12 pism harcerskich wydawanych współcześnie na obczyźnie oraz 4 pism archiwalnych.

Warto tu wskazać, iż w tej chwili Internet stanowi coraz ważniejsze źródło informacji badawczych, a także niezwykle ważne miejsce popularyzacji dziejów harcer-

⁵⁰ W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Emigracyjna i polonijna prasa harcerska 1914–2003. Materiały i źródła*, TOMIKO, Warszawa 2003

⁵¹ W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Współczesna prasa harcerska wydawana poza granicami kraju*. TOMIKO, Warszawa 2006

⁵² W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Polish scouting publishing in the United States of America, the United Kingdom, Canada and Australia (1913–2009), Outline of History and Bibliography = Harcerska działalność wydawnicza w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii (1913–2009), Zarys dziejów wraz z bibliografią*, TOMIKO, Warszawa 2009

⁵³ M. MISZCZUK, *Harcerska prasa dla dzieci i młodzieży wydawana w Wielkiej Brytanii w latach 1941–1948*, TOMIKO, Warszawa 2004

⁵⁴ <http://skaut.okay.pl> – 1.11.2010

Publikacja M. Miszczuka, Warszawa 2002 r.

stwa⁵⁵. Trudno oprzeć się wrażeniu, iż rolę jego doceniają głównie pasjonaci.

Bibliografia w wyborze

W. BŁAŻEJEWSKI, *Bibliografia harcerska 1911–1960*, Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1981; *Bibliografia harcerska 1911–1960. Suplement*, MAW, Warszawa 1984; *Bibliografia harcerska 1961–1981*, MAW, Warszawa 1985

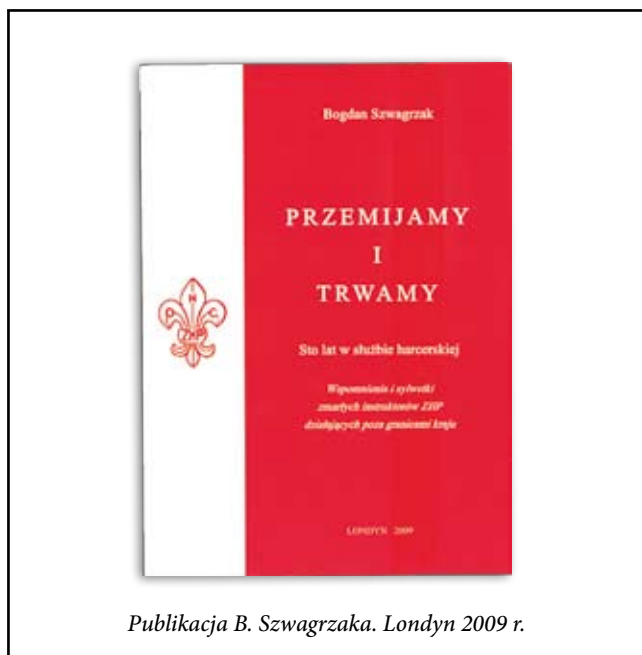
W. BŁAŻEJEWSKI, *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910–1939)*, MAW, 1985, s. 416.

Z. BUCZEWSKI, *Czasopisma harcerskie na świecie od 1939 roku*, Wyd. II poprawione i uzupełnione, Wyd. Autora, Vancouver B.C. Kanada 1986, s. 92.

L. DALL, *Czasopisma Harcerskie w zbiorach Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem, stan na 22 V 2008 r. Nr 4*, Wyd. Stowarzyszenie Muzeum Harcerskie Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem, Zakopane, wrzesień 2005; *Czasopisma harcerskie wydawane poza granicami Kraju w zbiorach Muzeum Harcerskiego im. Olgi i Andrzeja Małkowskich w Zakopanem, stan 5 I 2011* (wydruk komputerowy)

R. K. DASZKIEWICZ, *Harcerstwo Polskie poza granicami kraju od zarania do 1930 roku w relacjach i dokumentach*, Wyd. Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1983, s. 219.

⁵⁵ A. F. BARAN, *Internet jako nowe źródło badań Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju*, [w:] [M. SZCZERBIŃSKI (red.), *Organizacje polonijne, dzieje, współczesność, perspektywy*, Konferencja naukowa 24–25 czerwca 1997r. w Rogach k. Gorzowa Wlkp. Prace naukowe tom 2., Rada Porozumiewawcza Badań nad Polonią, Gorzów Wlkp. 2001] s. 149–165.

Publikacja B. Szwagraka. Londyn 2009 r.

J. L. ENGLERT, J. WITTING, *W harcerskiej służbie ZHP na Obczyźnie 1946–1996*, Wyd. Naczelnictwo Związku Harcerstwa Polskiego Poza Granicami Kraju, Londyn 1997, s. 352.

E. GIERATOWA, *Powojenna historia Harcerstwa w Stanach Zjednoczonych 1949–1989*, Nakładem Zarządu Okręgu ZHP w Stanach Zjednoczonych. Detroit, MI 1990, s. 288, liczne ilustracje i biogramy

A. KIEWICZ, *Uwagi o stanie badań dziejów harcerstwa*, [w:] *Rocznik historii harcerstwa 2010*, Red. zbiorowa, Wyd. Ogólnopolski Klub Autorów i Dokumentalistów Historii Harcerstwa „Gniezno 2000”, Warszawa 2010, s. 149–157.

L. KLISZEWICZ, *Harcerstwo w Europie 1945–1985. Materiały historyczne*, Wyd. Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1992, s. 81.

L. KLISZEWICZ, *Związek Harcerstwa Polskiego na Wschodzie 1940–1948*, Wyd. Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1992, s. 117.

W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Emigracyjna i polonijna prasa harcerska 1914–2003. Materiały i źródła*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2003, s. 47.

W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Bibliografia harcerskich emigracyjnych i polonijnych druków zwartych, jednodniówek, kalendarzy i miscellaneów wydanych w latach 1912–2004*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2006, s. 179.

W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Współczesna prasa harcerska wydawana poza granicami kraju*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2006, s. 70.

W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Dzieje harcerstwa na obczyźnie 1912–2006. Zarys problematyki*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2006, s. 138.

W. KUKLA, M. MISZCZUK, *Polish Scouting Publishing in the United States of America, the United Kingdom, Canada and Australia (1913–2009). Outline of History and Bibliography – Harcerska działalność wydawnicza w Stanach Zjednoczonych Ameryki, Wielkiej Brytanii, Kanadzie i Australii (1913–2009). Zarys dziejów wraz z bibliografią*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2009, s. 327.

W. KUKLA, M. SZCZERBIŃSKI (red.), *Z dziejów prasy harcerskiej w kraju i na obczyźnie*, Wyd. Zamiejscowy Wydział Kultury Fizycznej poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 2003, s. 407.

A. MAŁKOWSKI (MAŁKOWSKI), (Secretary, Polish Boy Scouts' Headquarters), *Scouting In Poland*, Nakładem londyńskiego biura Rady Narodowej (The Polish Bureau, Granville House, Arundel Street, Strand, W. C.), London 1913, s. 12.

M. MISZCZUK, *Bibliografia emigracyjnej i polonijnej prasy harcerskiej 1914–2001*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2002, s. 157.

M. MISZCZUK, *Harcerska prasa dla dzieci i młodzieży wydawana na Wyspach Brytyjskich w latach 1941–1948*, Wyd. TOMIKO, Warszawa 2004, s. 63.

M. PANCEWICZ, *Harcerstwo w Indiach. Polish Scouting in India 1942–1948*, Wyd. Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1977, s. 118.

M. PANCEWICZ, *Harcerstwo w Afryce 1941–1949*, Wyd. Harcerska Komisja Historyczna, Londyn 1985, s. 126.

H. SĘK-SĘKALSKI (red.), *40 lat ZHP w Australii 1949–1989*, Wyd. Zarząd Okręgu ZHP w Australii, Kanbera, ACT Australia 1990, s. 119.

M. SZCZERBIŃSKI (red.), *Dzieje harcerstwa na obczyźnie w latach 1912–1992. Materiały z konferencji naukowej odbytej w dniach 29–30 maja 1992 w Rogach k. Gorzowa Wlkp.*, Wyd. Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego Poznańskiej AWF w Gorzowie Wlkp., Gorzów Wlkp. 1992, s. 331.

B. SZWAGRZAK, *Przemijamy i trwamy. Sto lat w służbie harcerskiej – wspomnienia i sylwetki zmarłych instruktorów działających poza Krajem*, Londyn 2009, s. 288.

J. SZYMECZEK, K. GAJDZICA (red.), *O Harcerstwie spod kresowych stanic. Szkice z dziejów Harcerstwa na Zaolziu*, Wyd. Harcerstwo Polskie w Republice Czeskiej z okazji 10-lecia wznowienia działalności harcerskiej na Zaolziu. Czeski Cieszyn, Czechy 2000, s. 60.

J. WOJTYCZA, (red.), *Harcerski Słownik Biograficzny*, Wyd. Muzeum Harcerstwa, Marron Edition, Warszawa 2006, tom I, s. 264; 2008, tom II.

W. Kukla, M. Miszczuk

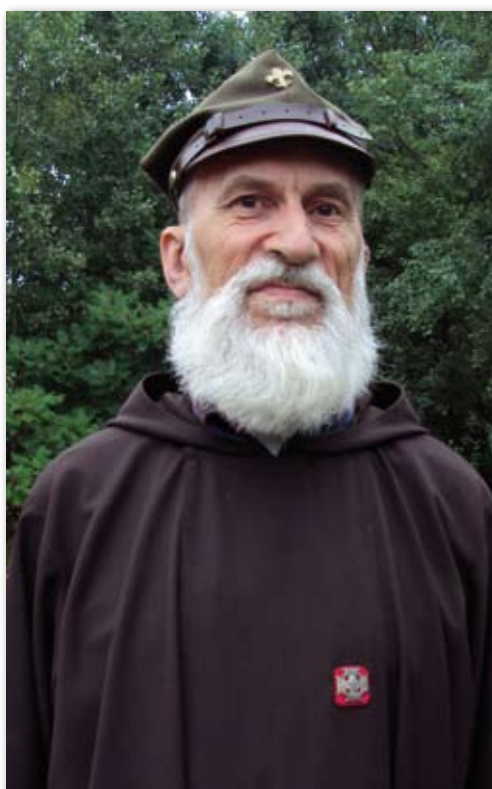
RAPORT KAPELANA HARCERSTWA – O JEGO SŁUŻBIE NA BIAŁORUSI W OKRESIE 9 X 1989–31 X 2009 r.

Po raz pierwszy przekroczyłem granicę polsko-białoruską 9 października 1989 roku. Za zgodą swoich przełożonych zakonnych (jestem kapłanem zakonu Braci Mniejszych Kapucynów) przybyłem na Białoruś, aby wesprzeć w działalności duszpasterskiej i zakonnej trzech współbraci, którzy mając rodowód polski posiadali paszporty ówczesnego Związku Sowieckiego.

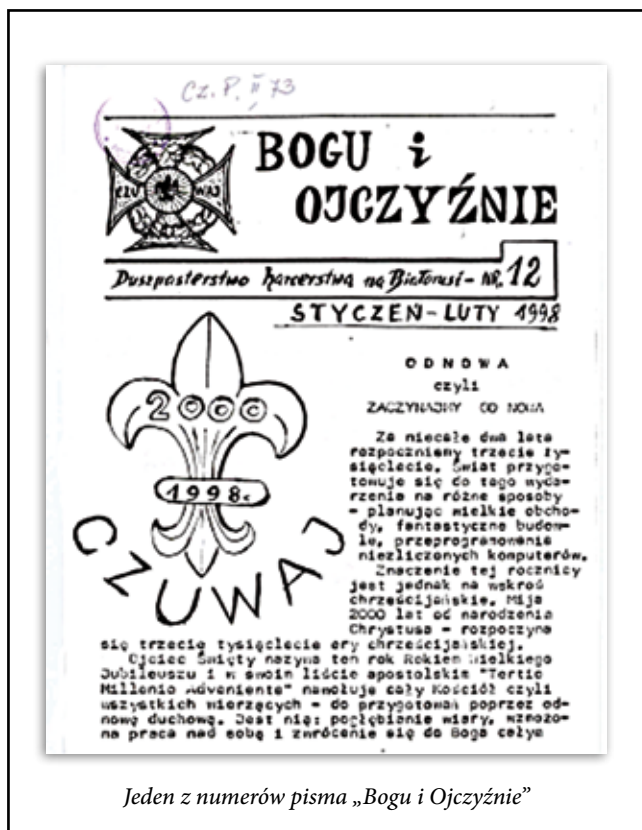
Będąc jednocześnie harcerzem od lat szkoły podstawowej, z wielkim zainteresowaniem wyszukiwałem ślady działalności lub odradzania się harcerstwa na tych terenach, bogatych historią początków tego ruchu. I oto na początku roku 1990 dekretem bpa Tadeusza Kondrusiewicza otrzymałem nominację na proboszcza parafii w Międzyrzeczu koło Wołkowyska na Grodzieńszczyźnie. Dziwnym zbiegiem okoliczności obok międzyrzecckiego kościoła zastałem mogiłę zamordowanego przez sowietów w 1941 roku ostatniego proboszcza tego kościoła ks. Tomasza Kalińskiego, związanego przez całe swoje kapłaństwo z ruchem harcerskim. Jego służba harcerstwu przypadła na lata 1919–26, początek tworzącego się ruchu harcerskiego na Ziemi Grodzieńskiej, gdzie pierwsze kroki w kapłaństwie stawił w Grodnie. Prężnie działały tam drużyny harcerskie, zarówno męskie jak i żeńskie, wśród których ks. Kaliński pełnił służbę kapelańską, a nawet przez pewien czas był komendantem hufca Grodno. Ta działalność harcerska ks. T. Kalińskiego zaowocowała również po jego nominacji na proboszcza w Narewce w latach 1926–37. Zaś ostatnim etapem jego pracy duszpasterskiej, zakończonej męczeństwem za wierną służbę Bogu i Ojczyźnie, stała się parafia w Międzyrzeczu, gdzie, jak odnotowują Kroniki Diecezji Białostockiej na temat ks. Kalińskiego, *był to gorliwy duszpasterz, troszczył się o dobro powierzonych sobie dusz, swymi kazaniami i pracą podniósł mocno zaniedbaną parafię międzyrzeczką*. Były to lata 1937–41. Do niedawna kilka harcerek z tamtych lat, z rozrzewnieniem wspominało jego zatroskanie o sprawę harcerskie.

1 września 1990 roku, podczas uroczystego otwarcia pierwszego na Białorusi Wyższego Seminarium Du-

O. hm. Jan Bońkowski

chownego w Grodnie, spotkałem harcerza czynnie zaangażowanego w liturgię mszy świętej. Były to pierwsze tropy, które doprowadziły mnie do drużyn harcerskich w Grodnie. Jak się okazało, była to niewielka grupa harcerek i harcerzy, działających na własną rękę pod przewodnictwem studenta Akademii Medycznej w Grodnie, Andrzeja Paszenki. Harcerstw, nie mając zalegalizowanego przez władze Białorusi statusu prawnego, jako ruch samodzielny, narażone było na rozwiązanie. Stąd zaproponowałem, aby weszło ono w skład legalnie już istniejącego Związku Polaków na Białorusi (ZPB), w ramach jego działu młodzieżowego.

Jeden z numerów pisma „Bogu i Ojczyźnie”

1997 rok stanowił ważny przełom w harcerstwie na Białorusi. Na Zjeździe Założycielskim 7 września 1997 roku Wiesław Kiewlak został wybrany przewodniczącym Związku Harcerstwa Polskiego na Białorusi (ZHPnB). Zaś 8 grudnia 1997 roku Ministerstwo Sprawiedliwości Republiki Białoruś dokonało rejestracji ZHPnB jako ruchu samodzielnego i niezależnego. Jednakże w krótkim czasie władze Białorusi dostrzegając zbyt silny akcent polskości w harcerstwie, zwłaszcza w jego nazwie, zobowiązały do zmiany nazwy, opracowania nowego statutu, dostosowanego do wymagań władz białoruskich oraz ponownej rejestracji.

Na Zjeździe Założycielskim 21 listopada 1999 roku harcerstwo przyjęło nowy Statut oraz nazwę odpowiadającą wymogom władz Białorusi: Republikańskie Społeczne Zjednoczenie „Harcerstwo” (RSZ „H”). 10 sierpnia 2000 roku władze zarejestrowały Harcerstwo na Białorusi pod nową nazwą i zaakceptowały nowy statut.

W związku z rezygnacją W. Kiewlaka ze stanowiska przewodniczącego RSZ „H”, na Zjeździe Nadzwyczajnym 29 października 2000 roku, został wybrany nowy przewodniczący Antoni Chomczukow. Utworzony w 1991 roku przez niego szczepek harcerski im. Michała Kazimierza Ogińskiego w Rosi przeżywał 30 czerwca 2002 roku niezwykle uroczystość poświęcenia sztandaru szczepegowego, ufundowanego przez Zarząd Naczelny Stowarzyszenia Polskich byłych Więźniów Politycznych we Wrocławiu.

Dla ożywienia ruchu harcerskiego przeprowadzano coroczne akcje, m.in.: festiwal piosenki harcerskiej i zuchowej, obozy harcerskie i rajdy, przekazywano Betelejmskie Światło Pokoju oraz porządkowano groby polskich żołnierzy. Harcerze wyspecjalizowali się w odkrywaniu i zabezpieczaniu grobów polskich żołnierzy, dotąd nie znanych na Ziemi Wołkowyskiej. O akcji tej napisał A. Chomczukow w „Głosie znad Niemna”: Szlakiem Historii Kresów: W dniach 22–24 listopada 2004 roku w Lidzie został przeprowadzony Ogólnobiałoruski Rajd Harcerski. Nie zważając na niesprzyjającą pogodę w rajdzie uczestniczyło 9 patroli z Mińska, Smorgoni, Grodna, Iwia, Lidy, Sól, Rosi i Wołkowyska. Rajd rozpoczął się Mszą św. w kościele farnym w Lidzie, podczas której kapelan RSZ „Harcerstwo” na Białorusi phm Jan Bońkowski zwracając się do harcerzy i wszystkich zebranych powiedział, że rajd jest w pewnym sensie rodzajem poznania historii swojej Ojczyzny, to patriotyczny ruch w służbie Bogu i Ojczyźnie. Trasę uczestnicy poznali tuż przez startem. Podczas pokonywania trasy opiekował się uczestnikami Włodzimierz Krysin, kierownik Biura Turystycznego w Lidzie. Opowiadał o historii Lidy i pokazywał pomniki ku czci żołnierzy poległych w II wojnie światowej. W rajdzie w większości uczestniczyli harcerze, którzy w b.r. rozpoczęli swoją działalność. Widać było, że to jest dla nich duże przeżycie. Byłem zaskoczony poziomem wiedzy harcerzy, która była sprawdzana przy punktach, rozstawionych na całej długości wytyczonej trasy [...].

Wkrótce po ukazaniu się artykułu, jego autor i ja, zostaliśmy wezwani do Powiatowych Wydziałów Propagandy i Informacji (każdy w swoim powiecie), aby ustosunkować się do przedstawionych w powyższym artykule faktów. Gdyby przedstawiona relacja z artykułu została udowodniona, groziła mi deportacja do kraju. Docho-dzenie w powyższej sprawie trwało wiele miesięcy.

Celem jednania wszystkich Harcerzy na Białorusi, a zwłaszcza formowania ich postaw religijno-patriotycznych, od 22 lutego 1996 roku zacząłem wydawać pismo duszpasterstwa harcerstwa na Białorusi *Bogu i Ojczyźnie*¹. Biuletyn w formacie A-5 (przeciętnie 16 stronicowy), ilustrowany, czarno-biały, ukazywał się systematycznie co dwa miesiące. W ciągu 14 lat ukazało 88 numerów. Każdy numer zaczynał się od słowa duszpasterza (kapelana), używałem pseudonim „Huragan”. W każdym biuletynie była umieszczana piosenka harcerska wraz z nutami. Poza tym: ważniejsze wydarzenia z życia harcerskiego i nieco metodyki harcerskiej. Biuletyn *Bogu i Ojczyźnie* rozprowadzany był drogą pocztową do wszystkich drużyn na terenie Białorusi.

1 W. KUKLA, *Bogu i Ojczyźnie. Biuletyn duszpasterstwa harcerstwa na Białorusi*, [w:] „Skaut”. Harcerskie Pismo Odrodzone – w Internecie, Tarnów, wrzesień 2005, nr 3, s. 7–9; W. Kukła, M. Miszczyk, *Współczesna prasa harcerska na obczyźnie*, Warszawa 2006. s. 59–63

Każdemu kapłanowi z Polski, pragnącego służyć pomocą Kościołowi na Białorusi, potrzebna jest zgoda władz państwowych, a konkretnie Wojewódzkiego Kierownika do Spraw Wyznań i Mniejszości Narodowej. Taka zgoda na Grodzieńszczyźnie jest wydawana na pół roku. Po tym okresie może nastąpić przedłużenie zgody lub jej odmówienie. Kapłan, na podstawie tego dokumentu ma ściśle wyznaczoną i ograniczoną działalność duszpasterską do konkretnego kościoła, czasem do kilku. Odprawianie nabożeństw, czy jakiegokolwiek innej działalności duszpasterskiej poza wyznaczonym kościołem, stanowi naruszenie prawa, czego konsekwencją jest wydalenie z Białorusi. W 2009 roku nie otrzymałem zgody na dalszą działalność w tym kraju ze względu na podtrzymywanie ducha polskości wśród ludności polskiej oraz zaangażowanie się w sprawy harcerskie. Opuściłem terytorium Białorusi 31 grudnia 2009 roku.

J. Bońkowski

Nota biograficzna

O. Jan Bońkowski, urodz. 26 kwietnia 1938 r. w Łomży. Kapłan zakonu Braci Mniejszych Kapucynów, harcmistrz. Święcenia kapłańskie otrzymał 24 czerwca 1967 r. Przez wiele lat pełnił w Polsce duszpasterską służbę harcerską. W 1988 r. opracował wspólnie z o. Franciszkiem Nowickim, jezuitą, śpiewnik zatytułowany „Harcercz śpiewa”, wydany z inspiracji warszawskich harcerzy. Przez cały okres działalności duszpasterskiej na Białorusi o. „Huragan” pełnił obowiązki kapelana harcerskiego, organizował harcerskie obozy rekolekcyjne. W latach 1996–2009 był redaktorem i wydawcą dwumiesięcznika „Bogu i Ojczyźnie. Biuletyn duszpasterstwa na Białorusi”.

Jest autorem ośmiu książek: *Nad Narwią, Newą i Niemnem...* (2004), *Słowo Boże na Białorusi* (2006), *Kalwaria Podlaska w Serpelicach* (2008), *Tropami Duha „Huragana” czyli Harcerstwo Polskie na Białorusi* (2009), *Polskie wierszowanie* (2009), *Spotkałem Ojca Honorata* (2010), *Listy sercem pisane* (2010). Był współautorem z Henrykiem Rudziewiczem broszury *Sanktuarium Matki Bożej Międzyrzeckiej* (2010), zawierającej streszczenie w języku białoruskim.

red.

Marek Popiel

PIERWSZE TEKSTY O ANGIELSKIM SKAUTINGU

W Kalendarzu TSL¹ na 1911 rok zamieszczony został tekst Mariana Stępowskiego o Skautingu angielskim. Artykuł został zilustrowany jedenastoma fotografiami przedstawiającymi Roberta Baden-Powella oraz angielskich skautów i skautki w trakcie ćwiczeń oraz zajęć skautowych. Oprócz ogólnych informacji o organizacji skautowej, autor objaśnił czytelnikowi pojęcie słowa „scout”, podał tekst przyrzeczenia oraz dziesięć punktów prawa skautowego. Jak wynika to z ostatniego akapitu, autor czerpał wiedzę do artykułu z książki R. Baden-Powella „Scouting for boys”.

Kalendarz był kolportowany na terenie ówczesnej Galicji. Informacje tam zawarte zainspirowały czternaścieletniego wówczas Jana Stylińskiego z Tarnowa, o czym pisał przed pięćdziesięciu laty w liście do Komendy Hufca ZHP w Tarnowie:

Wrocław, dn. 23 VIII 1961 r.

[...] W jakimś kalendarzu – zdaje się, że tarnowskim – na rok 1911, choć może z r. 1910 przeczytałem, wraz z mym bratem śp. Stanisławem, jakiś artykuł o boy skautach gen. Baden-Powella w Anglii. Nie było w nim żadnej wzmianki o jakimś takim ruchu w Polsce. Myśl o takiej organizacji obu nam bardzo się podobała i zaraz wczesną wiosną roku 1911 założyliśmy obaj takie drużyny w swych klasach szkoły realnej w Tarnowie, ja w 3 a brat w 5. Drużyny te były czynne a następnie powstały nowe w innych klasach szkoły realnej oraz obu gimnazjach.

Jak wynika to z kolku innych materiałów archiwalnych, dopiero przyjazd 5 listopada 1911 roku do Tarnowa Andrzeja Małkowskiego, jako przedstawiciela powstałego we Lwowie 22 maja 1911 roku Skautingu, spowodowało formalne rozpoczęcie działalności w Tarnowie. W kilku innych miejscowościach, dopiero lektura pisma „Skaut”, powodowała zawiązywanie przez młodzież patroli lub drużyn skautowych.

M. Popiel

¹ Kalendarz Towarzystwa Szkoły Ludowej na rok tysiąc dziewięćset jedenasty. 1911, pod redakcją Dra Maryana Stępowskiego, Rocznik IV, Kraków, s. 100–107 – pisownia oryginalna.

JAK SWOJĄ MŁODZIEŻ WYCHOWUJĄ ANGLICY. (PUŁKI WYWIADOWCZE BOY SCOUTU W ANGLII)

Było to w r. 1899 na początku wojny z Boerami. Mały oddział angielski, pozostający pod dowództwem porucznika Baden Povella, został osaczony przez Boerów w Mafekingu. Załoga liczyła 700 wyćwiczonego żołnierza. Ze względu na przewagę nieprzyjaciela uzbrojono jeszcze 300 ludzi z pośród wiejskiej ludności, nienawykłej do noszenia broni. Ten tysiąc miał bronić reszty, składającej się z 7.000 głów i rozciągnąć linię bojową na przestrzeni przeszło 8 kilometrów. Nieprzyjaciel silnie napierał i załoga z każdym dniem rzedła przez poniesione straty w zabitych i rannych, Wobec tego każda nowoprzybywająca jednostka, gotowa do czynu, stawała się nabytkiem bardzo pożądanym. Z polecenia Baden Povella zwołano wszystkich chłopców w wieku od lat 14 do 18 i utworzono z nich oddział kadetów. Chłopcy otrzymali mundury i zastąpili żołnierzy, których dotąd używano do noszenia rozkazów i raportów. Żołnierzy użyto natychmiast do wzmocnienia linii bojowej. Chłopcy ci odznaczyli się zręcznością i szaloną odwagą, Wśród gradu kul śpieszyli pieszo lub na rowerach od fortu do fortu i pełnili wzorowo służbę wywiadowczą.

Nie tylko na wojnie można być użytecznym „wywiadowcą”. Czasy pokoju dają nie mało pola potemu, aby wrodzoną energię, męstwo, przytomność umysłu, gotowość poświęcenia się dla drugich i t. p. cnoty, wyrobić i wyzyskiwać na użytek narodu, krzewić je wśród młodzieży i wytwarzać nowe pokolenia silne duchem i ciałem, odważne, szlachetne, umiejące nie tylko chcieć i to chcenie w czyn przyoblekać, umiejące dążyć śmiało, z rozważą i z wytrwałością do celu. Tylko z pośród takiej młodzieży wychodzą ludzie, którzy przez swoją siłę charakteru, przedsiębiorczość i samodzielność robią wynalazki i odkrycia, czynią wyprawy naukowe i torują swemu narodowi nowe ścieżki na drodze ogólnego postępu. Tylko z pośród takiej młodzieży wychodzą jednostki tej miary co Kolumb, Kopernik, Humboldt, Stanley, Nansen, Shackleton, Wright, Blériot i wielu, wielu innych, Wszystko to są genialni wywiadowcy, lecz nie w służbie wojskowej, tylko pokojowej.

Nikt „wywiadowcą” nie stanie się odrazu. Aby nim zostać, trzeba aby złożyło się na to wiele czynników i wa-

runków, przede wszystkim jednak trzeba od wczesnej młodości urabiać charakter, rozwijać przyrodzone właściwości młodego serca, zaprawiać młodzież do walki, i obrony, szczepić w niej uczucia humanitarne i społeczne, przyzwyczajając do wystarczania samemu sobie i do łatwego znoszenia trudów i niewygód życia.

Anglicy pierwsi zrozumieli, jak wielkie korzyści narodowe kryją się w tych pierwiastkach, jak ważną one odgrywają rolę w wychowaniu zarówno chłopców jak i dziewcząt, oni też wpadli pierwsi na myśl zorganizowania młodzieży w „pułki wywiadowcze”.

Scout po angielsku oznacza człowieka, który w czasie wojny idzie na zwiady, tropi, wywiaduje się o położeniu i stanie sił nieprzyjaciela, śledzi jego ruchy, krótko mówiąc, pełni służbę rekonesansową. „Boy Scouts” – to zaledwie w r. 1908 założona, dziś już szeroko rozgałęziona, zarówno w Anglii, jak i w koloniach organizacja młodzieży obojga płci, pozostająca pod kierunkiem naczelnym generała Baden Povella. Celem jej i zadaniem jest wychowywanie dzielnej młodzieży, która na wypadek wojny byłaby wyszkolona należycie w pełnieniu służby wywiadowczej.

Anglia, jak wiadomo, żyje wciąż pod grozą najazdu Niemców, liczy się z tem niebezpieczeństwem poważnie, a że obowiązku służby wojskowej tam jeszcze niema, przeto tera usilniej dąży do tego, aby każdy obywatel, zaskoczony nagle wojną, umiał znosić trudy obozowego życia, aby z wyznaczonego sobie zadania potrafił wywiązać się z jak największym pożytkiem i chlubą.

Organizacja scoutów opiera się na ustroju wojskowym i obejmuje młodzież od 14 do 18 roku życia. Kto pragnie zostać scoutem zaciąga się do drużyny, złożonej z sześciu lub ośmiu chłopców. Drużyna taka może być częścią innej większej organizacji tzw. Brygady Chłopięcej (Boys-Brigade – w skrócenia „Bi-bi”). Brygada chłopięca stanowi armię, liczącą dziś 60.000 młodocianych żołnierzyków w Anglii, a drugie tyle w koloniach. Drużyna może być także częścią każdego innego klubu młodzieży. Kto nie należy ani do brygady ani do żadnego klubu, a pragnie zaciągnąć się do organizacji wywiadowczej „Boy Scouts” (w skróceniu „Bi-es”) może na własną

rękę zebrać 6–8 rówieśników i utworzyć z nich drużynę. Jednego z pośród siebie obierają chłopcy na dowódcę, ten zaś dobiera sobie zastępcę, który otrzymuje miano kaprała. Kilka drużyn razem tworzy jeden pułk, którym dowodzi instruktor (Scoutmaster).

Organizacja ta, mimo że powstała dopiero przed 2 lata, przyjęła się nadzwyczajnie i liczy już dziś 300.000 uczestników w Anglii, a dwa razy tyle w koloniach.

Scout składa przysięgę na swój honor, że:

1. będzie wiernie służył Bogu i królowi
2. będzie każdemu potrzebującemu w miarę swojej możliwości przychodził z pomocą.
3. będzie ściśle stosował się do regulaminu organizacji.

Każdy nowozaciężny rekrut poznaje poufny znak scoutów i hasło swego patrolu. Każdy patrol przybiera nazwę jakiegoś zwierzęcia, a scout musi umieć krzyk tego zwierzęcia udawać, a to celem porozumiewania się z towarzyszami na odległość. Są zatem „orły”, „wilki”, „lwy”, „szczury” i t. p., wybór nazwy podług woli i gustu, byleby obrana nazwa nie przysługiwała już innej grupie scoutów.

Przepisy obowiązują scouta do lojalności względem starszych, uprzejmości, posłuszeństwa i uczynności dla bliźnich. Uprawianie współczesnej sztuki rycerskiej w zakresie sportów i ćwiczeń polowych, to główne zadanie scouta, Tą drogą nabywa on potrzebnego doświadczenia i zręczności, a odpowiednio do wykazanych postępów, pozyskuje odznakę pierwszej albo drugiej klasy.

Metody, za pomocą których scout zdobywa doświadczenie i sprawność w sztuce wywiadowczej, są najrozmaitsze. Przedewszystkiem więc uczy się tropić zwierzynę; tropić – nie zabijać, bo powab myśliwstwa spoczywa nie w tępieniu, lecz podchodzeniu i podpatrywaniu zwierzrza, jego życia i obyczajów, w spędzaniu czasu na powietrzu wśród pól, łąk i lasów, w natężeniu uwagi i nerwów, w doświadczaniu przygód. Myśliwy szuka tropu i idzie za nim, podpełza ostrożnie, wszystkie zmysły trzyma w natężeniu, aby zwierzrza nie spłoszyć. Strzelec powinien wówczas tylko, gdy będzie to zwierzyna drapieżna lub gdy musi zdobyć sobie pożywienie. Tropiąc zwierzynę uczy się scout rozpoznawać ślady, zastanawia się nad różnymi drobnymi szczegółami, które prowadzą nieraz do wniosków, daleko idących.

Ważny czynnik wychowawczy stanowi tryb życia obozowego. Spędzając w czasie wakacji parę tygodni pod gołym niebem, scout uczy się, jak się buduje namioty, rozpala ognisko zdobywa i przyrządza pożywienie, zbija tratwy i mosty i t. p. Uczy się rozpoznawać kierunek drogi po gwiazdach na niebie, i poznaje zblizka przyrodę. Tą drogą osiągnięte doświadczenie oddać może w życiu wielkie korzyści np. przy wznoszeniu nowych osad w koloniach i t. p.

Jednym z najważniejszych zadań organizacji scoutów jest kształcenie uczuć humanitarnych, rycerskich. Scout musi spełnić codzień przynajmniej jeden dobry uczynek. Jeżeli nie zdarzy mu się po temu, sposobność jednego dnia, powinien nazajutrz wynagrodzić to spełnieniem dwóch dobrych uczynków, przyczem nie chodzi o to wcale, aby to miały być rzeczy o większej doniosłości; czyny mogą być zupełnie, drobne, lecz źródłem ich zawsze powinna być miłość bliźniego lub współczucie dla zwierzęcia. Więc, czy to drobną jałmużną, ofiarowaną nędzarzowi, czy ustąpieniem swego miejsca w tramwaju kobiecie lub starcowi, czy pomocą, okazaną na ulicy kalece lub dziecku, czy wreszcie podaniem wody psu łaknącemu, scout codziennie powinien dać dowód dobrego serca, dobrej woli, rycerskości i bezinteresowności.

Scout musi się wyszkolić w sztuce niesienia pomocy w nagłych wypadkach, powinien szybko umieć się w zorientować w sytuacji, aby w razie nieszczęścia umiał nieść pomoc, rozsądną i skuteczną. Wiadomości tych, oczywiście, nie nabywa się z książki, lecz trzeba się ćwiczyć i to ćwiczyć często, aby nie wyjść z wprawy. Scout musi wiedzieć, jak trzeba się zabezpieczyć przed dymem, jeżeli wypadnie nieść ratunek podczas pożaru, jak ciąć prześcieradła na pasy, aby w razie potrzeby zrobić z nich linę ratunkową, jak cucić omdlałego, jak ratować topielca, i t. p.

Scout musi być zdrow, silny, wytrwały i zwinny. Przymioty te zdobywa przez ćwiczenia gimnastyczne, piesze wyprawy, jazdę na rowerze, wiosłowanie, częste spędzanie nocy pod gołym niebem itp. Latem i zimą sypia przy otwartym oknie, okrywa się tylko derką, używa częstych kąpiele, codzień wyciera się cały zimną wodą. Nie pali tytoniu, nie używa alkoholu, uprawia gimnastykę płuc przez głębokie oddychania. Cokołwiekbądź czyni, lub czynić zamierza, scout ma zawsze na myśli dobro swej ojczyzny. „Najpierw ojczyzna, potem moje ja” – oto dewiza, którą kierować się powinien przez całe życie. Wstępując do organizacji, scout powinien pamiętać o tem, że czyni, to nie dlatego, że to dogadza jego ambicyi osobistej lub sprawia mu zadowolenie, lecz, że przez organizację ma możliwość zdobyć doświadczenie, wyćwiczyć mięśnie, zahartować nerwy i w duszy swej rozwinąć uczucie prawdziwego patriotyzmu.

»By prepared!« – czuwaj! to hasło scouta, które mu mówi, że duszą i ciałem należy do swej ojczyzny i że w każdej chwili powinien być gotów do spełnienia względem niej obowiązku. To. wszystko, co scouta obowiązuje od chwili wstąpienia, do organizacji, mieści się w dziewięciu przykazaniach, które brzmią jak następuje:

1. Gdy scout da słowo honoru, to można na nim polegać niewzruszenie.
„Na mój honor tak było, jakom rzekł!” – mówi scout i słowom jego należy wierzyć tak, jak gdyby złożył

- najuroczystsą przysięgę. Gdy instruktor wyda mu polecenie do wykonania i powie: „polegam na twym honorze, że rzecz tę wypełnisz” – scout ma obowiązek wyczerpać wszystkie swe siły i zdolności, aby z zadania wywiązać się jak najlepiej. Jeżeli polecenia mu danego bez usprawiedliwionych przyczyn nie wykona lub splemi się kłamstwem – przestaje być scoutem i nigdy już do organizacji przyjętym być nie może.
2. Scout musi być lojalnym względem swego króla, oficera, nauczycieli, przełożonych lub chlebodawców. Powinien za nich „pójść w ogień”, powinien stanąć w obronie ich czci wobec każdego, ktoby na nich napadał lub źle się o nich odzywał.
  3. Scout musi być uczynnym i chętnym do niesienia pomocy każdemu, kto jej potrzebuje. Swój obowiązek względem bliźniego po witać i zapytać, w czym mógłby mu winien wypełnić, choćby to było kosztem jego własnej korzyści lub przyjemności, choćby wypadło mu narazić własne życie lub zdrowie. Jeśli jest z sobą w rozterce i nie jest pewien, jak mu postąpić wypada, powinien zadać sobie pytanie: jak w danym każe, postąpić obowiązek i co będzie zgodne z zasadą miłości bliźniego? Odpowiedź, jaką mu podyktuje sumienie, ma być wskazówką, co zrobić powinien.
  4. Scout powinien być dla wszystkich przyjacielem, a dla swoich towarzyszków scoutów bratem. Spotkawszy scouta, choćby go nie znał osobiście, powinien go zatrzymać, powitać i zapytać, w czym mógłby mu być użytecznym. Ani dla jego stanowiska, ani dla stopnia zamożności, ani dla urodzenia lub wyznania nie powinien robić wśród swoich towarzyszków żadnej różnicy; uczucie rycerskości, które w swej duszy powinien pielęgnować, nakazuje, aby odnosił się do nich z najwyższą miłością i wyrozumiałością, aby brał ich takimi, jacy są, a dając im z siebie dobry przykład, starał się wpływać na ich obyczaje i wykorzeniać wady.
  5. Scout musi być uprzejmym dla wszystkich, zwłaszcza dla starców, kalek i chorych. Za uprzejmość lub okazaną im pomoc nie powinien wymagać pochwały i nagrody.
  6. Scout powinien kochać zwierzęta, sam nie powinien ich dręczyć i nie pozwalać, aby dręczyli inni, a bez usprawiedliwionej konieczności nie powinien ich zabijać.
  7. Scout winien bezwzględnie być posłusznym swemu dowódcy lub jego zastępcy oraz instruktorowi. Nawet wtedy, jeżeli rozkaz, który do wykonania otrzymał, jest mu nie po myśli, powinien go spełnić bez szemrania, bo to jego obowiązek; krytykować lub uwagi swoje wypowiadać wolno mu dopiero wówczas, gdy rozkaz już wypełnił.
  8. Scout powinien być zawsze wesół i zadowolony, rozkazy ma wykonywać szybko i z ochotą. Jeżeli mu się sprawa nie powiedzie, to nie rozpacza ani nie klnie. We wszelkich okolicznościach stara się okazywać na zewnątrz dobrą minę, szczególnie wtedy, gdy stanie oko w oko wobec niebezpieczeństwa. Jeżeli w takim wypadku potrafi zachować zimną krew i z uśmiechem na twarzy będzie pogwizdywał swoją piosenkę, to już tem samem może zapobiedz nieszczęściu lub panice.
  9. Scout powinien być oszczędny. Każdy swój grosz zebrany składa do kasy oszczędności. Jeżeli zbiegiem okoliczności utraci posadę lub pracę, to mając grosz własny w zapasie, nie potrzebuje na nikogo się oglądać i być innym ciężarem. Przedewszystkiem jednak, mając pieniądze własne, może dopomóc drugiemu w ciężkiej potrzebie.

Tak brzmi krótki katechizm scouta, (po polsku można by oddać pojęcie wywiadowcy przez wyraz „tropczy”, podobnie jak łowcom odpowiada „łowczy”). Wszystkie te cnoty zaszczenia się chłopcom powoli, za pomocą systematycznego kształcenia charakteru, kształcenia, opartego na specjalnych metodach wychowawczych. Za przewodnik w tym względzie służy książka wydana w r. 1908 w Glasgowie p. t. „Scouting for Boy”, którą napisał generał Baden Povell i która już w ciągu roku rozeszła się w 200.000 z górą egzemplarzach¹).

M. Stępowski

¹ Książka generała Baden Povella stała się bardzo popularną i przetłózoną już została na kilka języków. Niemcy przyswoili ją sobie i wydali pod tytułem „Das Pfadfinderbuch”. Verlag der Aertzlichen Rundschau Otto Gmelin, Monachium 1909. Ale przekład niemiecki jest właściwie przeróbką oryginału angielskiego. Zachowując ogólny układ autora, Niemcy przystosowali poszczególne rozdziały książki do umysłowości niemieckiej młodzieży, co książce niekoniecznie wyszło na dobre. Istnieje też czasopismo wydawane dla scoutów p.t. „The Scout”, oraz cały szereg specjalnych książeczek i podręczników, wydawanych do celów tej pięknej organizacji.

SKAUT HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE

REDAKCJA: **Lesław Dall** – Zakopane, **Wiesław Kukła** – Poznań, **Marian Miszczuk** – Warszawa, **Marek Karpiński** (grafika) – Tarnów, **Marek Popiel** (red. naczelny, odpowiedzialny i wydawca) ■ 33-100 Tarnów, ul. Krakowska 42/9 ■ tel. +48 14 656 01 34 ■ email: czasopismo.skaut@gmail.com ■ www.skaut.okay.pl ■ **SKAUT** jest bezpłatnym harcerskim pismem niezależnym ■

Wszelkie prawa zastrzeżone ©1996-2011 ■ Przedsięwzięcie o charakterze **non profit** ■